

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Виконала: студент II курсу,
групи 8.0532-з-1
спеціальності 053– Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Гараєва Алла Іванівна
Керівник: к.психол.н., доцент Бойко Г.В.
Рецензент: к.пед.наук, доцент
Васильченко О.І.

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«_____» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Гараєвій Аллі Іванівні

Тема роботи Психологічні чинники формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання

керівник роботи Бойко Г.В., к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: провести аналіз історії дослідження формування самооцінки молодших школярів; проаналізувати методи дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.; провести аналіз дистанційного навчання як особливої умови навчальної діяльності молодших школярів і виявити фактори формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку; охарактеризувати вибірку та організацію дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

5. Перелік графічного матеріалу: 5 таблиць, 3 рисунка

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Бойко Г.В, доцент		
Розділ 1	Бойко Г.В, доцент		
Розділ 2	Бойко Г.В, доцент		
Розділ 3	Бойко Г.В, доцент		
Висновки	Бойко Г.В, доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2023 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень -серпень 2023 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2023 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2023 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2023 р.	Виконано

Студент _____ А.І. Гараєва

Керівник роботи _____ Г.В. Бойко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 75 сторінок, 5 таблиць, 3 рисунка, 75 джерел, 1 додаток.

Об'єкт дослідження – діти молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні чинники формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та провести емпіричне дослідження психологічних чинників формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень;

емпіричні: анкетування; методика визначення самооцінки «Сходінки» О. А. Сергеевої; тест Айзенка на темперамент (дитячий варіант); методика «Біполярна шкала взаємин», розроблена Ф. Фідлером.

Наукова новизна полягає у визначенні впливу дистанційного навчання на формування самооцінки молодших школярів.

Галузь використання: навчально-виховні заклади, позашкільні навчальні заклади для дітей, загальноосвітні школи.

САМООЦІНКА, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ФОРМУВАННЯ,
ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

SUMMARY

Haraieva A.I. Psychological factors of junior schoolchildren's self-esteem formation in the conditions of distance learning

Master's qualification work: 75 pages, 5 tables, 3 figures, 75 sources, 1 appendix.

The object of research is primary school children.

The subject of the study is psychological factors of junior schoolchildren's self-esteem formation in the conditions of distance learning.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and conduct an empirical study of psychological factors of junior schoolchildren's self-esteem formation in distance learning.

Research methods: theoretical: theoretical and methodological analysis, classification and systematisation of scientific sources, comparison and generalisation of research data;

empirical: questionnaires; methodology for determining self-esteem "Steps" by O.A. Sergeeva; Eysenck's temperament test (children's version); Bipolar Relationship Scale developed by F. Fiedler.

The scientific novelty is to determine the impact of distance learning on the formation of junior schoolchildren's self-esteem.

Scope: educational institutions, out-of-school educational institutions for children, secondary schools.

SELF-ESTEEM, JUNIOR SCHOOLCHILDREN, FORMATION, DISTANCE
LEARNING

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	10
1.1. Історія дослідження формування самооцінки молодших школярів.....	10
1.2. Уточнення основних понять дослідження: самооцінка, молодші школярі, дистанційне навчання, формування.....	14
1.3. Методи дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.....	19
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	24
2.1. Особливості формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.....	24
2.2. Дистанційне навчання як особливі умови навчальної діяльності молодших школярів.....	29
2.3. Фактори формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.....	35
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	45
3.1. Характеристика вибірки та організація дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.....	45
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.....	48
3.3. Програма психоедукації із формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.....	58
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Самооцінка є значущою характеристикою особистості. Під самооцінкою насамперед мається на увазі характеристика свого внутрішнього «Я».

Вивчення феномена самооцінки стало настільки актуальним завдяки тому, що дало найбільш широке уявлення як про особистість в цілому, так і про її окремі особистісні характеристики. Самооцінка формується на основі існуючих в даному суспільстві норм та правил і зумовлена світоглядом людини, положенням в системі виробничих відносин, які панують в даному суспільстві.

Під час формування самооцінки молодшого школяра потрібно звертати увагу на його особистісні особливості, на його темперамент, місце у соціальному середовищі, батьківські відносини, загалом, на все, що може сприяти формуванню адекватної самооцінки школяра.

Молодший шкільний вік виступає ключовим віком в процесі формування особистості. Багато в чому від ефективності організації навчально-виховної діяльності буде залежати успішність подальшого навчання у школі, наявність впевненості у власних силах, бажання та вміння досягати поставленої мети.

Провідною діяльністю у молодшому шкільному віці є навчальна діяльність, у якій формуються новоутворення особистості. Тому дуже важливо вивчати специфіку формування та перебігу навчальної діяльності у цьому віці.

В даному випадку, ми маємо на меті дослідити формування самооцінки молодших школярів саме в умовах дистанційного навчання, тому що зараз тема дистанційного навчання є надзвичайно актуальною, тому виникає необхідність дослідження даної теми.

Аналізуючи останні публікації щодо формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання, можна сказати, що багато

сучасних робіт пов'язано саме з дослідженням психологічних особливостей школярів саме в умовах дистанційного навчання, так як дана форма навчання за останні роки стала особливо популярною та широковикористовуваною.

Дослідженням формування самооцінки займалися такі вчені, як І. Г. Головська [14], Т. В. Бондаренко [7], К. В. Конджарян [34], А. А. Предик [57], О. Я. Савченко [59] та інші.

І. Г. Головська та Т. В. Бондаренко зазначають, що головною особливістю дистанційного навчання є більш самостійне оброблення поданих матеріалів, що дає можливість займатися без присутності вчителя та готує дитину до самостійної праці [14, 114].

К. В. Конджарян, досліджуючи формування самооцінки молодших школярів як умову їх навчальної діяльності, проаналізувала, що самооцінка пов'язана з рівнем вимогливості людини, тобто ступенем труднощів при досягненні цілей, які вона ставить перед собою [34, 74].

Об'єкт дослідження – діти молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні чинники формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні чинники формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз історії дослідження формування самооцінки молодших школярів.

2 Уточнити основні поняття дослідження: самооцінка, молодші школярі, формування, дистанційне навчання.

3. Проаналізувати методи дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

4. Виявити особливості формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.

5. Провести аналіз дистанційного навчання як особливої умови навчальної діяльності молодших школярів.

6. Виявити фактори формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.

7. Охарактеризувати вибірку та організацію дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

8. Провести емпіричне дослідження психологічних чинників формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

9. Розробити програму психоедукації із формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження:

теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень;

емпіричні: анкетування; методика визначення самооцінки «Сходинки» О. А. Сергєєвої; тест Айзенка на темперамент (дитячий варіант); методика «Біполярна шкала взаємин», розроблена Ф. Фідлером.

Наукова новизна полягає у визначенні впливу дистанційного навчання на формування самооцінки молодших школярів.

Практична значущість полягає у розробці та впровадженні програми психоедукації із формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Історія дослідження формування самооцінки молодших школярів

Самооцінка, як свідчать дослідження О. Спіркіна, Г. Костюка, В. Століна, К. Левіна, А. Маслоу, К. Роджерса та інших, є складним, багатоаспектним феноменом, що досліджується в філософії, соціології, психології та педагогіці, тобто є предметом міждисциплінарного дослідження.

Молодший шкільний вік охоплює період від шести до одинадцяти років у житті дитини, а також найважливіший момент у її житті – прихід до школи. У цей час організм дитини (центральна та вегетативна нервова системи, кістково-м'язова системи, внутрішні органи) проходить інтенсивний етап біологічного розвитку. Починається підвищення активності нервових процесів. Переважають процеси збудження, які визначають такі особливості молодшого шкільного віку, як підвищена емоційна збудливість і підвищена активність, непосидючість [7, 44].

Вступ до школи приносить найважливіші зміни в житті дитини. Протягом життя його соціальний статус у групі різко змінюється. Відтоді освіта стала основною і провідною діяльністю, а найважливішим обов'язком – навчання та отримання знань. Навчання - це серйозна робота, яка вимагає від дитини організованості, дисциплінованості та сили волі. Дитина приєднується до нового колективу, де буде жити, вчитися та розвиватися. [14, 21].

Дослідженню розвитку самооцінки присвятили свої праці багато відомих вітчизняних вчених, таких як О. В. Гірчук, І. С. Булах, Р. С. Зозуляк-Случик, С. Л. Мельничук, та інші.

Досліджували формування самооцінки також і закордонні науковці, першими з яких були американські психологи і філософи У. Джеймс і К. Роджерс [14, 20].

Саме У. Джеймс вперше запропонував поняття «самооцінка» як ключовий «образ Я» у структурі особистості. У теорії Джеймса структура особистості складається з трьох частин. По-перше, це його складові елементи; по-друге – почуття та емоції (самооцінка) щодо цих елементів; по-третє, це поведінка, спричинена цими факторами особистості [25, 139].

Важливим внеском, який вплинув на формування теорії самооцінки, став феноменологічний підхід К. Роджерса. Він стверджував, що основним мотивом поведінки людини є прагнення до самореалізації. Розвиток свого «Я», своїх здібностей і здібностей веде до розвитку самодостатності, самостійності, соціальної відповідальності, зрілості та компетентності.

Науковець у своїх дослідженнях дотримувався принципу зв'язку між «Я-ідеальним» з «Я-реальним». Вчений вважав, що мінливість самооцінки базується на внутрішній узгодженості – стані конгруентності. За К. Роджерсом, внутрішня узгодженість описує відсутність конфлікту між різними Я-образами людини, тоді як конгруентність описує відсутність конфлікту між самосприйняттям і справжнім суб'єктивним досвідом [10, 139].

Психоаналітична теорія К. Хорні також стосується «Я-концепції» та самооцінки. Одне з основних припущень дослідниці полягає в наявності у людини справжнього «Я», для реалізації якого необхідні сприятливі умови [44, 211].

Тому слід зазначити, що визначення поняття самооцінка в психології є досить дослідженим і, одночасно спірним у визначенні. Одні вчені вважають, що Я-концепція і самооцінка є домінуючими і самостійними новоутвореннями самосвідомості особистості (У. Джеймс, І. Кон, К. Роджерс), інші вважають, що самооцінка є домінантою і самостійною складовою самосвідомості особистості. Дехто відносить самооцінку до компонентів Я-концепції (Р.

Бернс) і розглядають самооцінку як процес, результатом якого є «образ-Я» (О. В. Гірчук, І. С. Булах, Р. С. Зозуляк-Случик, С. Л. Мельничук) [31, 116].

Відповідно до підходу В. А. Гінецинського, самооцінкою вважається невід'ємна риса особистості індивіда, а самосвідомість – властивістю особистості як суб'єкта, тобто вони розглядаються окремо [2, 145].

На думку відомого українського психолога, П. Р. Чамата, розвиток самооцінки у школярів ділиться на два етапи:

1) діти оцінюють себе або обмежуються поведінкою інших, включаючи внутрішні та моральні якості особистості;

2) починаючи з підліткового віку і продовжуючи все життя, вони продовжують здобувати досвід і знання.

Л. С. Виготський зазначав, що самооцінка починає формуватися в 7 років, коли з'являється загальне і стійке ставлення людини до себе, яке спрямовує її діяльність і переживання, її взаємодію з оточуючими. Це дає особистості контроль над діяльністю.

Е. Фромм справедливо обґрунтовував, що рефлексія забезпечує самосвідомість зворотним зв'язком, за допомогою якого суб'єкт може оцінити цілі з точки зору перспектив успіху, підлаштуватися відповідно до особистих норм і взяти на себе відповідальність за можливі результати [2, 59].

Під керівництвом рефлексивної дії суб'єкт свідомо пропонує цілі діяльності та поведінки, розробляє плани реалізації, розуміє власні потреби в рамках визнаної системи цінностей і передбачає наслідки здійснених дій та поведінки. Високий рівень самооцінки розвивається порівняно зі здатністю суб'єкта демонструвати і реалізовувати свої засоби підтримки [19, 6].

В процесі динамічного розвитку самооцінка зазнає складних змін. Дослідники відзначають, що воно має принаймні дві стадії існування: початкову стадію самоусвідомлення, коли накопичуються знання про себе, і часткову самооцінку, коли загальна самооцінка обмежена [13, 19].

Т. І. Криворучко стверджує, що за допомогою самооцінки відбувається саморегуляція поведінки особистості. У процесі спілкування людина постійно

порівнює себе з «еталоном» і залишається задоволеною або незадоволеною собою за результатами власного тестування. Самооцінка не постійна, вона змінюється відповідно до ситуації [10, 208].

Самооцінка є важливою формою саморегуляції. Вона формується в процесі діяльності і має кілька етапів та певних характеристик:

- 1) прогностичний - відображає стадію, на якій перебуває людина в можливості майбутньої діяльності;
- 2) корекційний або процедурний - проявляється в процесі діяльності і спрямований на його коригування по мірі виправлення;
- 3) ретроспективний – оцінка результатів діяльності.

Функція першої – оцінка суб'єктом своїх можливостей, визначення ставлення до них; другої – оцінка і корекція дій (поведінкових актів) за ходом їх розгортання; третьої – оцінка результатів діяльності, досягнутих рівнів розвитку. Ступінь адекватності самооцінки є однією з найбільш значущих її характеристик, оскільки показує наявність чи відсутність збігу між реальними успіхами (на основі результатів діяльності та оцінки інших) із судженням суб'єкта про себе [14, 308].

У зв'язку з цим, самооцінка може бути адекватною або неадекватною (неадекватною заниженою або неадекватною завищеною). Про гармонійному розвитку особистості формується адекватна, або дещо завищена самооцінка. Різко завищена оцінка себе порівняно з реальними результатами в діяльності та поведінці свідчить про деформацію особистості. Занижена самооцінка також не сприяє психічному розвитку, оскільки породжує невпевненість у собі, відсутність належних вимог до себе, перешкоджає здійсненню саморегуляції і самовиховання.

Цікавими з точки зору проблематики самооцінки є погляди Е. Фромма. Він наголошує на тому, що «людина – єдина істота, для якої власне існування є проблемою, яку вона повинна вирішити і якої вона не може уникнути. Вона не може повернутися до людського стану гармонії з природою, вона повинна розвивати свій розум доки не стане господарем природи і господарем самої

себе» [4, 25].

Таким чином, дослідженню формування самооцінки в молодшому шкільному віці приділяли увагу багато дослідників. Молодший шкільний вік є одним із найбільш переломних та важливих періодів у житті дитини, коли вона починає новий шкільний етап, в якому формуються важливі психологічні характеристики, в тому числі, і самооцінка.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: самооцінка, молодші школярі, дистанційне навчання, формування

З метою побудови категоріального апарату, який буде використовуватись в даному дослідженні, виникає потреба у визначенні основних понять та термінів. Наше дослідження буде побудоване на концепції К. Роджерса, який визначає самооцінку як основний структурний компонент самосвідомості, який здійснює регулятивну та захисну функції, що впливають на поведінку, взаємодію з іншими людьми діяльність і розвиток особистості.

Одним із найважливіших об'єктів дослідження психології та педагогіки є самооцінка, яка вважається основною складовою особистості людини, яка визначає її життєві цінності та переконання щодо майбутнього життя та впливає на її формування. Самооцінка дозволяє зрозуміти манеру поведінки людини та її спосіб життя, дотримання певних соціальних норм. Самооцінка впливає на спрямованість формування особистості.

Дефініція «самооцінка» досить активно розглядається у межах психології та педагогіки. Самооцінка є тим механізмом, який дозволяє людині усвідомити себе як особистість, яка має право насолоджуватися щастям, смутком, любов'ю, ненавистю, досягати поставлених завдань і реалізовувати намічені плани.

Щодо визначення поняття «самооцінка», то ми спираємося на визначення, яке дав К. Роджерс. На думку дослідника, самооцінка формується на основі оцінки особистості оточуючими. Щоб розвинути позитивну

самооцінку, необхідно, щоб людина відчувала себе прийнятою в соціальному аспекті. Цінності є головним компонентом самооцінки. Самооцінка в схемі складових Я-образу, як правило, пов'язана з емоційно-ціннісним ставленням суб'єкта до самого себе, а не з концепцією Я в цілому [13, 141].

Формування самооцінки є дуже важливим етапом у розвитку дитини. Дитяча самооцінка включає вплив інших, впевненість у собі та розвиток, а також прийняття себе та своїх здібностей. Сім'я відіграє дуже важливу роль у житті людини. На початку життя діти ростуть і пізнають світ і стосунки батьків з ними, потім приходиться час і діти йдуть до школи [22, 118].

Молодший шкільний вік є досить переломним в житті кожної людини, у дитини з'являється чимало обов'язків, які можуть стати стресовим фактором для дитини.

Енциклопедія сучасної України трактує поняття молодшого шкільного віку як період життя дитини від 6-7 років до 10-11 років, пов'язаний з початковим навчанням і зумовлений особливостями її фізичного та психічного розвитку, середнє та пізнє дитинство [52, 207].

Діти починають засвоювати новий вид діяльності - навчання, витрачаючи на нього багато часу і енергії. Найвищим досягненням у цей період є навчальна зрілість, готовність до навчання в початковій школі.

Навчальна зрілість включає:

- 1) базові знання;
- 2) предметні навички та вміння;
- 3) первинні комунікативні навички;
- 4) мотивацію до продовження навчання на другому ступені;
- 5) відповідність віковим нормам фізичного та розумового розвитку;
- 6) розуміння і готовність виконувати основні правила етичної поведінки.

Навчання стає основною діяльністю дітей молодшого шкільного віку. Процес сприйняття прискорюється, стає більш довільним і цілеспрямованим.

Зі збільшенням кількості сприйманих об'єктів розширюється пам'ять школяра. Розвивається здатність розрізняти висоту звуків.

Під впливом тренувань формується логічна пам'ять, підвищиться ефективність, кількість, інтенсивність і точність запам'ятовування навчального матеріалу. Співвідношення між мимовільними і довільними запам'ятовуваннями змінюється на користь останнього. Розвивається вербально-логічна пам'ять. Уява розвивається від репродуктивної форми до творчого осмислення ідей. З'являється вміння читати мовчки, тим самим розвиваючи самоконтроль і концентрацію [39, 169].

Процес сприймання стає більш довільним, цілеспрямованим і чітким, але виникають труднощі у сприйнятті форм і їх відображень, написання букв, цифр. Уроки музики та співу сприяють розвитку вміння диференціювати висоту звуків. Молодший шкільний вік найкраще підходить для початку уроків музики.

В учнів формується вміння спостерігати за реальними явищами навколо себе, тобто з певною метою помічати їх, виділяти важливі деталі, з'ясовувати зв'язки між ними.

Значних якісних змін зазнає розвиток пам'яті. Під впливом навчання формується логічна пам'ять, необхідна для засвоєння знань. Але, оскільки, відрізнити ці завдання (запам'ятовування і відповідь) від інших навчальних завдань (розуміння та логічне мислення) поки що неможливо, молодшим школярам дають інструкції для дослівного запам'ятовування і відтворення.

За допомогою правильного навчального керівництва студенти можуть змістовно запам'ятати доступний їм матеріал. Це важливий засіб накопичення словникового запасу та культури дітей, розвитку довільної пам'яті. У процесі запам'ятовування розвивається самоконтроль, що дозволяє помічати помилки при списуванні і виправляти їх. Зростає ефективність, кількість, міцність і точність матеріалів пам'яті. У цей період учні використовують більш спеціальні методи запам'ятовування [64, 209].

Розвиток пам'яті полягає в зміні співвідношення між мимовільною і довільною пам'яттю (зростання мимовільної), метафоричної пам'яті і словесно-логічної пам'яті. Для розвитку логічної пам'яті важливим є керівництво вчителя – розуміння (аналіз, порівняння, співвіднесення, групування) матеріалу, його засвоєння. Довільне запам'ятовування є продуктивним, коли матеріал, що запам'ятовується, стає змістом активної діяльності учнів.

Уява розвивається від образотворчої форми до творчого осмислення ідей, від довільних комбінацій до логічної побудови нових образів. Діти все більше вимагають креативності своєї уяви та швидкості, з якою вони можуть створювати фантастичні образи.

Мислення стає конкретнішим, але все більшого значення набуває абстрактна складова. Під впливом навчання змінюється співвідношення між його образно-понятійним, конкретним і абстрактним компонентами.

Для дітей характерні наслідування і посилення підказок, які як позитивно, так і негативно впливають на засвоєння поведінкових норм і правил. Через недостатньо розвинену самосвідомість і малий життєвий досвід діти можуть наслідувати деякі погані вчинки: грубість, недисциплінованість.

В інших випадках наслідування і посилене навіювання сприяють засвоєнню норм і правил поведінки, моделюючи поведінку улюблених вчителів, авторитетних дорослих. У цей період зростає роль особистісних прикладів для дорослих, особливо вчителів.

Взаємовідносини між дітьми в класі формуються за допомогою вчителя, який завжди показує приклад одним учням, звертаючи увагу на недоліки в поведінці інших учнів. Більшість дітей у своєму ставленні до однокласників відтворюють позицію вчителя, не усвідомлюючи критеріїв, за якими вчитель їх оцінює [45, 74].

Також починає формуватися громадська думка про успішних і дисциплінованих учнів, з'явилися спроби оцінити поведінку однолітків. Гуртки народжуються в класних колективах і розвиваються в стабільні шкільні та позашкільні мікроколективи. Важливо тримати їх у перспективі,

розуміти, що саме об'єднує їхніх учасників, і знаходити способи адаптувати їхню діяльність.

В сучасних умовах дистанційне навчання набуває все більшої актуальності. Дистанційне навчання - це сукупність інформаційних технологій і методів навчання, які дозволяють учням здобувати освіту без фізичного відвідування навчального закладу.

Відмінністю дистанційної освіти від заочної є використання синхронної моделі – учні та педагогічний персонал закладу працюють разом на місці, використовуючи засоби зв'язку в режимі реального часу та технічні рішення, які налаштовуються навчальним закладом згідно навчального плану [1, 110].

Основними особливостями дистанційного навчання є взаємодія в процесі навчання, виділення часу на самостійне опанування матеріалу, консультаційний супровід у процесі навчання. Дистанційна освіта має багато переваг і недоліків: вона спрощує використання інтерактивних технологій, вирішує проблеми відстані та транспорту, усуває фактори, що затримують проходження навчальних занять, полегшує залучення до навчального учнів, дозволяючи краще застосовувати принцип наочності [63, 119].

Недоліками дистанційної освіти є необхідність надійного технічного оснащення, переформатування окремих методик і тематики, покращення методичного забезпечення, перепідготовка педагогічних кадрів, набуття нових педагогічних знань і навичок, які були втрачені або відсутні в освітньому процесі, який функціонує у дистанційному режимі [51, 258].

Основним принципом даного навчання є можливість самостійного опрацювання викладеного матеріалу, що дає можливість навчатися без присутності вчителя, а також дає можливість підготувати дитину до самостійної роботи.

Дистанційна освіта виникла дуже давно, ще у вісімнадцятому столітті. У той час вона використовувалися в журналістиці, а учні отримували завдання поштою [68, 156].

Однак, це вимагає наявності активності в новітньому просторі Інтернету та передбачає кілька важливих умов:

- 1) уміння опрацювати та видаляти непотрібний матеріал і виділяти необхідний матеріал;
- 2) уміння висловлювати інформацію коротко та зрозуміло;
- 3) уміння ефективно розділяти тексти;
- 4) аналіз набутих знань.

Між учнем і вчителем має бути зворотній зв'язок, при якому не втрачається повноцінне спілкування і засвоєння матеріалу, а дитина відчуває, що її сприймають і має можливість реалізувати свої творчі таланти як віч-на-віч, так і дистанційно.

1.3. Методи дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання

У молодшому шкільному віці самооцінка формується, насамперед, під впливом навчання і багато в чому залежить від оцінок вчителя. Важливе значення у дослідженні самооцінки відіграє спостереження. Вчитель в ході учбового процесу може помітити особливості поведінки учня, які будуть свідчити про рівень самооцінки та її впливу на учбову діяльність. В умовах дистанційного навчання вчитель може спостерігати за поведінкою учня, його виразами, ставленням до вчителя, інших дітей. Тож, найефективніший метод дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання є спостереження.

Проте, існують і більш валідизовані на надійні методики, які також підійдуть в діагностиці самооцінки. Наведемо їх приклади.

Однією з методик діагностики рівня самооцінки є методика недописаних пропозицій. Дітям пропонується закінчити такі речення: «Учителя вважають мене...», «Відмінна риса мого характеру...», «Я не люблю, коли...» та інші. Матеріал для дослідження можна одержувати з міні-творів, які виконуються

в класі. Вибір теми може залежати від того, яку задачу є необхідність вирішити. Темі творів можуть бути такими: «Розповідь про свого однокласника», «Познайомтеся з моїм другом», «Який я», «Який я буду через двадцять років». Аналізуючи твори, потрібно звертати увагу на думки учнів про інших людей, на оцінку особистісних якостей, на їхнє відношення до описаних ситуацій. Цю методику можна також використовувати і в форматі опитування.

Також можна використати методику визначення самооцінки «Сходинок» О. А. Сергєєвої (Додаток А).

Мета: Вивчити динаміку самооцінки. Підходить для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Хід виконання: покажіть дитині драбинку з 7 сходинок, намальованими на папері. «На трьох нижніх сходинок знаходяться погані діти (чим нижче, тим гірші), на майданчику - не погані і не гарні, а на трьох верхніх сходинок - гарні діти (чим вище, тим кращі)». Кожна сходинка має, тим самим, певну змістову характеристику. Дитина повинна стати на одну зі сходинок і довести, що її вибір правильний.

Також ефективним в діагностиці самооцінки є закордонний тест Айзенка на темперамент (дитячий варіант). Мета тесту полягає у визначенні особливостей темпераменту особистості дитини. Застосовується для дітей молодшого шкільного віку. Опитувальник складається із 60 питань.

Процедура проведення полягає у тому, що дитині дається бланк відповідей, потім зачитується інструкція. Питання читаються вголос по черзі. На відповідь дається приблизно 1-1,5 хв. Якщо дитина не встигла відповісти, її можна попросити робити трошки швидше, сказавши про те, що зараз Ви будете зачитувати наступне питання. Після завершення роботи дитину запитують, чи все їй було зрозуміло, чи не було пропущених питань, і в разі потреби зачитують пропущене питання повторно. Потім бланки із відповідями збираються. Далі дані обробляються на основі ключа, наведеного автором методики.

Покладаючись на результати діагностики темпераменту досліджуваних треба пам'ятати про те, що діти, які набрали велику кількість балів за шкалою «нейротизм-емоційна стійкість» і «брехливість», потребують підвищеної уваги дорослих, дбайливого ставлення, так як відхилення в процесі особистісного зростання у них виникають швидше, ніж у більш врівноважених і стабільних дітей. Водночас тепло і турбота дорослих, заохочення реальних досягнень дитини важливі для адекватного розвитку особистості всіх дітей.

Також, важливим елементом в дослідженні самооцінки дитини є міжособистісна взаємодія, для діагностики даної складової можна використовувати методику, яка має назву «Біполярна шкала взаємин», розроблена Ф. Фідлером.

Біполярна шкала взаємин, складається з 10 пар протилежних за змістом якостей. Досліджувані повинні оцінити дані пари за 8бальною шкалою. Оціночні бали 1 2 3 4 5 6 7 8 в шкалу не вносяться.

Дітям надається інструкція, в якій проговорюється, що нижче наведені протилежні за змістом пари слів, за допомогою яких можна оцінити стосунки в будь-якій групі людей. Чим ближче до правого або лівого слова в кожній парі ви поставите знак «х» чи «+», тим більше виражена ця ознака у вашому класі.

Обробка результатів здійснюється таким чином, що відповіді за усіма шкалами оцінюються за розташуванням хрестика чи плюсіка, поставленого досліджуваним від 1 до 8 балів. Підсумковий показник для кожного знаходиться в діапазоні від 10 (найсприятливіший клімат) до 80 (найбільш несприятливий). Поєднавши значки, поставлені учнями, можна побудувати профіль оцінки ними психологічного клімату класу. Визначивши середні значення оцінок за кожною парою слів, можна отримати середньогрупові показники класу.

Зіставлення загальногрупових показників з індивідуальними дозволяє виділити тих учнів, які демонструють занижені або завищені оцінки за всіма показниками. Занижені оцінки можуть розглядатися як свідчення незадоволеності становищем у класі.

Також важливим та базовим є використання загальнонаукових методів дослідження, зокрема, аналіз, синтез, систематизацію, класифікацію, порівняльний аналіз та узагальнення.

Аналіз – це розчленування предметів і явищ у свідомості, виокремлення в них їх частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей. Об'єктом аналізу можуть бути будь-які предмети та їхні властивості.

Синтез – це мисленнєва операція об'єднання окремих частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей об'єктів у єдине, якісно нове ціле. Синтезувати можна елементи, думки, образи, уявлення. Аналіз і синтез – це головні мисленнєві операції, які в єдності забезпечують повне та глибоке пізнання дійсності.

Порівняння - це встановлення подібності й відмінності між предметами та явищами. Операції порівняння можуть бути різними за складністю, залежно від завдання чи змісту порівнюваних об'єктів. Порівнянню належить важлива роль у розкритті істотних ознак предметів.

Узагальнення виявляється в мисленнєвому об'єднанні предметів, явищ у групи за істотними ознаками, виокремленими в процесі абстрагування.

Узагальнення – це продовження і поглиблення синтезуючої діяльності мозку за допомогою слова. Слово здійснює свою узагальнювальну функцію, спираючись на знакову природу відображуваних ним істотних властивостей і відношень, які є в об'єктах. Узагальнення виокремлених рис предметів та явищ дає змогу групувати об'єкти за видовими, родовими й іншими ознаками.

Класифікація – це групування об'єктів за видовими, родовими та іншими ознаками. Її здійснюють з метою розмежування і подальшого об'єднання предметів на підставі їх спільних істотних ознак; класифікація сприяє впорядкуванню знань і глибшому розумінню їх смислової структури.

Щоб здійснити класифікацію, потрібно чітко визначити її мету, а також ознаки об'єктів, що підлягають класифікації, порівняти їх за істотними ознаками, з'ясувати загальні підстави класифікації, згрупувати об'єкти за визначеним принципом.

Систематизація - це упорядкування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів. Систематизація забезпечує розмежування та подальше об'єднання не окремих предметів, як це відбувається при класифікації, а їх груп і класів.

Таким чином, ми навели можливі варіанти методик, які допоможуть визначити самооцінку молодших школярів. Більшість наведеного інструментарію ми плануємо використовувати в ході емпіричної частини дослідження формування самооцінки у молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Таким чином, зробивши підсумки по першому розділу, можемо зауважити що самооцінка є результатом минулого досвіду людини, як нав'язаного ззовні, так і особисто набутого, а також самостійного способу оцінки себе як об'єкта. Традиційно розрізняють когнітивні аспекти, пов'язані з механізмом «вимірювання», оцінювання, виразного зіставлення проявів тих чи інших якостей і відмінності в уявленнях про ті чи інші якості, на які особа наголошує в процесі самооцінки.

Ми розглянули дослідження самооцінки у історичному екскурсі, що дало нам зрозуміти багатопонятійність даного психологічного феномену. Тож, можна сказати, що самооцінка, особливо рівень її розвитку, відіграє важливу особистісноформуючу роль і є одним із основних компонентів Я-образу. Ця особистісна риса включає відносини та системи мислення, демонструючи рівень самооцінки та самосприйняття.

Існує чимало визначень поняття «самооцінка». У нашому дослідженні ми погоджуємося з К. Роджерсом і визначаємо самооцінку як основний структурний компонент самосвідомості, який здійснює регулятивну та захисну функції, що впливають на поведінку, діяльність і розвиток особистості, а також на взаємодію з іншими людьми.

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Особливості формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку

Вступ до школи вносить найважливіші зміни в житті дитини. В цей період її соціальний статус у групі різко змінюється. Відтоді освіта стає основною і провідною діяльністю, а найважливішим обов'язком – навчання та отримання знань. Навчання - це серйозна робота, яка вимагає від дитини організованості, дисциплінованості та сили волі. Школяр приєднується до нового колективу, де буде жити, вчитися та розвиватися [4, 32].

Правильне ставлення до навчання у молодших класів формується поступово. Спочатку вони не розуміють, для чого потрібно вчитися, але незабаром, виявляється, що навчання - це робота, яка вимагає сили волі, уваги, інтелектуальної діяльності та самодисципліни. Якщо дитина не звикла до цього, то вона буде відчувати розчарування і негативно ставитися до навчання [29, 117].

Через особливий характер шкільного життя, труднощі виникають саме на початку шкільного життя. Змінюється динаміка суспільства, ігрова діяльність витісняється навчальною. Дитина в новому середовищі стає предметом постійної оцінки вчителів і однокласників, і ці оцінки не завжди збігаються з її власними думками.

Це призводить до кризи психологічного розвитку дитини, яку більшість психологів називають кризою шести-семи років. Дитина вперше пережила внутрішню боротьбу, і дитина почала усвідомлювати, що це протиріччя між самосприйняттям та оцінкою інших [8, 118].

Переживши цю кризу, дитина поступово адаптується до нових умов, продовжується формування «Я-концепції». Типовою характеристикою дітей із заниженою самооцінкою є їх схильність заглиблюватися в себе, шукати свої слабкі сторони та зосереджуватися на них. Нормальному розвитку дітей із заниженою самооцінкою заважає підвищена самокритичність і невпевненість у собі. У всіх своїх починаннях і справах вони не очікують нічого, крім провалу. Такі діти дуже тендітні, високотривожні, сором'язливі, боязкі, самозаглиблені, а через невдачі їм важко спілкуватися з дітьми та дорослими. Однак, ці діти чутливі до визнання та всього, що підвищує їхню самооцінку.

Діти, які мають завищену самооцінку, будуть переоцінювати свої здібності, результати діяльності та особистісні якості. Завдання, які вони обирали, явно перевищували їхні можливості. Після невдачі вони наполягають на роботі, керуючись репутаційними мотивами, або відразу переключаються на найпростіші завдання. Вони не обов'язково хвалять себе, але вони готові критикувати все, що роблять інші. Зарозумілість, нетактовність, самовпевненість - це риси особистості, які легко розвиваються у дітей із завищеною самооцінкою.

На розвиток низької самооцінки у молодших школярів можуть впливати кілька факторів, по-перше, це сфера спілкування та діяльності. Також недооцінка або переоцінка того, що інші думають про дитину. Значний вплив також спричиняє і слабкий розвиток колективних оціночних стосунків, відсутність традиції оцінювання та контролю за поведінкою однокласників. Випадковий успіх або неуспіх - те, що називається везінням і невезінням, також може бути одним з чинників формування низької самооцінки у молодших школярів.

Усі вищепераховані чинники мають об'єктивний характер, хоча і виявляються в конкретних умовах. До суб'єктивних чинників недостатньої сформованості самооцінки слід віднести, насамперед, відсутність схильності та вміння аналізувати результати та наслідки власних дій та вчинків при усвідомленні протиріччя між домаганнями та реальними результатами своїх

дій. Все це протікає у плавній формі і не викликає внутрішніх конфліктів. Можливо, потреба в самосвідомості ще не проявилася. Також, до суб'єктивних факторів також можна віднести те, що сформовані стандарти самооцінки занадто низькі або, навпаки, занадто високі.

Діти молодшого шкільного віку багато часу проводять у школі. Основна діяльність – освіта. Тому вважається, що діяльність учителя є потужним фактором впливу на самооцінку молодших школярів. Допомогти дитині взяти під контроль з першого дня навчання, показати їй, що таке контроль і як він працює, поступово навчити самостійно контролювати й оцінювати власну поведінку – ось завдання, яке стоїть перед учителем.

Необхідно продемонструвати дітям, що лише початкове розуміння не дасть впевненої відповіді, якщо її запитують у класі. Особливу увагу слід звернути на те, щоб у школяра постійно виробляються достатньо сильні, стійкі й об'єктивні критерії для оцінки самого себе і своїх знань [10, 61].

Тому беззаперечним є вплив учителів на формування самооцінки молодших школярів. Організуюючи виховну роботу, педагоги повинні пов'язувати досягнення дітей не тільки з розумовими здібностями, а й з їх самооцінкою дитини, її власне уявлення про характер прогнозного рівня реалізації своїх можливостей у різних навчальних ситуаціях. Від цих поглядів залежить впевненість учня в своїх силах, усвідомлення результату як успіху чи неуспіху, ставлення до зроблених помилок.

У навчальній діяльності формується установка на оцінку власних можливостей – це один з провідних компонентів самооцінки. Під час навчання в учнів починає формуватися самооцінка, яка, багато в чому, залежить від позитивних або ж негативних суджень з боку вчителя.

Дослідники Н. І. Бібік та О. С. Главінська переконують у взаємозв'язку самооцінки з рівнем сформованості в учнів навчальної діяльності та пізнавальної активності. При чому, наголошується на тому, що на становлення самооцінки учня впливають обставини, на які він опирається, коли оцінює

себе, адже саме з їх специфікою пов'язана надійність самооцінки як механізму саморегуляції [49, 301].

Самооцінка відображає уявлення дитини про вже досягнуте, і про те, що вона ще хоче досягнути у майбутньому, те, що відіграватиме вагому роль у самореалізації її поведінки у житті та навчальній діяльності. Отже, можемо стверджувати, що самооцінка – це складне особистісне утворення, у якій віддзеркалюється бажання дитини дізнаватися щось про себе від інших людей, покращується активність, що спрямована на розуміння власних особистісних якостей.

Самооцінка пов'язана з усіма психічними утвореннями людини та є ваговим компонентом форм і видів її діяльності, комунікації. Дослідження самооцінки потребує розкриття системного підходу, та розгляду всіх її проявів та специфіки взаємодії у навчальній діяльності.

Вчителі сьогодні культивують створення «громадської думки», вони здебільшого орієнтовані на сильного «хорошого учня». У початковій школі досить часто не надається належна увага індивідуальності кожного учня, створення умов для прояву особистісних якостей та характеристик.

Як свідчить практика, в освітній діяльності, вчителі, як правило, узгоджують результати, яких досягнули учні з їхніми інтелектуальними здібностями та ставленням до навчання, при цьому вони зовсім не враховують самооцінку дитину, її власне бачення своїх здібностей, рівень реалізації потенційних можливостей у навчальній діяльності. Втім, саме від цих уявлень залежить успішність учня, впевненість у власних силах, розуміння одержаного результату – чи то успіх чи поразка, відношення до помилок, вибір завдання в залежності від рівня складності та інших важливих аспектів навчальної діяльності [70, 205].

Відомо, що учні котрі адекватно оцінюють власну діяльність, є більш активними, вони творчо підходять до процесу навчання, впевнено почувають себе в учнівському колективі. Станом на зараз, рівень формування адекватної самооцінки учнів у навчальній діяльності не є високим, що пояснюється

недостатнім розглядом проблеми становлення та розвитку адекватної самооцінки молодшого школяра у навчальній діяльності.

Звернемося до наукового доробку С. І. Боголепової та Ж. М. Гордєєвої які у своїх працях розкривають наукові положення взаємодії вчителя та учнів в освітньому процесі та специфіку прояву самооцінки молодших школярів у навчальній діяльності [25, 114].

Так, педагоги-дослідники В. Г. Білопола, К. Р. Леонович, С. П. Лісова, О. О. Онопрієнко, А. В. Пасічніченко схильні до думки, що становлення самооцінки є провідною умовою формування самостійності учнів, їх активності, підвищення результативності та успішності у навчанні [39, 119].

У дослідженнях Н. В. Шевченко накопичено експериментальний досвід формування та розвитку самооцінки, на основі якого науковці дійшли висновку про те, що на формування самооцінки учня впливає атмосфера у класі та ситуація на уроках. Вчені зробили порівняння самооцінки із взаємодією членів учнівського колективу, а також оцінки цих якостей вчителем та учнями, це дає змогу зрозуміти приклади неадекватної самооцінки, порівняти це зі рівнем розвитку класу, його життям [42, 154].

Ряд дослідників говорять про вплив успіхів та невдач в навчальній діяльності та формування адекватної самооцінки учня. Встановлено, що успішність класу у навчальній діяльності позначається на самооцінці. Навчальна діяльність є провідною для молодших школярів, тому на думку О. М. Дусавицького, І. В. Міщанова, К. Р. Рябкова, виступає потужним джерелом формування самооцінки [41, 169].

Дослідження свідчать, що такі компоненти навчальної діяльності як контроль, самооцінка, взаємооцінка – найкраще формуються під час взаємодії учасників у навчальній діяльності. Виходячи з цього, процес формування самооцінки молодших школярів потрібно розглядати саме в умовах навчальної діяльності, потрібно розкрити цілі, зміст та способи організації навчальної діяльності [22, 74].

Аналіз праць науковців доводить, що під час навчальної діяльності формується самооцінка школярів та стає більш адекватною. Встановлено, що коли учні виконують загальну діяльність об'єднано у групі – вони почувають себе впевненіше, піднесено, усвідомлюють свою значущість. В умовах налагодження такої спільної навчальної діяльності учні починають оцінювати свої можливості. Якщо учні постійно залучаються до такої діяльності у них поступово виробляється певний образ дій, тактика поведінки з метою підлаштування до групових ситуацій для вирішення спільних навчальних завдань.

Т. В. Токарська, розкриваючи зв'язок навчальної діяльності і самооцінки, виявили вплив відношення учнів до колективу, інших учасників освітнього процесу на формування адекватної самооцінки. Обґрунтовано, що спілкування учня у класному колективі залежить від залучення його до активної навчальної діяльності, прояв активності на етапі організації оцінних та само оцінних суджень, від форм, змісту, способів впливу вчителя на учнів, змісту його педагогічної оцінки тощо [54, 314].

Таким чином, здійснений теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми формування самооцінки особистості та розглянуті особливості організації навчальної діяльності молодших школярів дозволили самооцінку молодших школярів інтерпретувати як інтегральну якість, що включає систему знань про себе та власні здібності та виявляється у потребі та вмінні оцінювати свою поведінку, результаті навчальної діяльності.

2.2. Дистанційне навчання як особливі умови навчальної діяльності

Лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України розпочала психологічні дослідження дистанційного навчання ще на початку ХХІ століття. Далі початок в Україні війни також став продовженням впровадження дистанційного навчання у багатьох регіонах України. Це, в свою чергу,

призвело до зниження якості освіти, підвищення тривожності у дітей та знервованості і розгубленості у батьків.

Найчастіше в дистанційному навчанні використовуються технології трьох видів:

1) кейс-технологія, за якою навчальний матеріал завчасно підбирається та компонується вчителем в спеціальний набір та надсилається учням для самостійного вивчення;

2) телевізійно-супутникова технологія – передбачає трансляцію уроків на телебаченні;

3) мережева технологія – реалізується з використанням локальних та глобальних мереж та дозволяє забезпечити інтерактивну взаємодію всіх суб'єктів навчального процесу.

Враховуючи нові умови життя та, безпосередньо, навчальної діяльності, вчителі молодших класів повинні були швидко та ефективно адаптуватися до нового типу навчання - дистанційного.

У такій ситуації діти часто знаходяться в напруженому стані, що дуже важко фізично і особливо емоційно. Дистанційне навчання спричиняє значний вплив на самооцінку дітей. Тому вчителям необхідно постійно знаходити цікаві матеріали в складних умовах і емоційно підтримувати учнів, розвивати їхню впевненість у собі, розвивати креативність та інтелект за допомогою Інтернет-ресурсів.

Інтернет пропонує багатofункціональність, надаючи доступ до бібліотек, баз даних, електронних книг і дозволяючи вчителям створювати відеоуроки. Інтернет надає можливості для розвитку та навчання, а дистанційне навчання відіграє допоміжну роль в основному процесі та є сучасним доповненням до традиційної освіти.

Впровадження дистанційної освіти є неодмінною умовою досягнення якісного рівня сучасної освіти. У цьому випадку змінюється розвиток самооцінки учнів. Самооцінка дуже важлива, вона з'являється на початку становлення людини.

Питання самооцінки школярів в умовах дистанційного навчання ще до кінця не опрацьоване, оскільки тема хоч і дуже актуальна, але нова. Тому метою даного дослідження є вивчення особливостей самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання. Людина не народжується з готовими якостями і здібностями, все, що відбувається з людиною, є результатом набутого досвіду, тренувань і бажань.

Коли дитина перебуває у школі наживо або відвідує гурток, вона відчуває рамки і правила, що допомагають їй налаштуватись на навчальний процес, самоорганізуватись. Коли ж навчання – онлайн, то втрачається цілісне сприйняття ситуації, воно стає фрагментарним. Адже дитина не тільки сприймає та запам'ятовує інформацію і відтворює, вона її проживає та відчуває. Онлайн-формат не дає можливості для цього і знання закарбовуються не так цілісно.

Дистанційне навчання не може дати відчуття згуртованості, а для дітей і підлітків відчуття приналежності до групи є важливим.

Водночас, діти молодшого шкільного віку недостатньо володіють навичками самоорганізації, тож вчитель у школі здійснює контроль, який є підтримкою. Під час онлайн-навчання здійснити такий контроль складно і дитина лишається сам на самі зі ситуацією – вона сама мусить себе контролювати і організувати. Навіть попри допомогу батьків, дитина залишається без об'єкту вчителя, який їй допомагав.

Так, діти часто сприймають онлайн-навчання як щось несерйозне, щось таке, як канікули або онлайн-гра. Батьки мають пояснити дитині, що це такий же урок, як наживо, що тут так само є рамки. Звісно, їх не можна забезпечити, як в школі, тож варто пояснити, що дитина має так само доглянути себе, вдягнутися так само, як вона була би на живому уроці, мати перерви між навчанням. Варто нагадати дитині, що ті правила етикету, які існують офлайн переносяться і в онлайн. Дитині важливо мати режим і повноцінну підтримку від батьків - чи дитина була сьогодні на уроці, які вона має успіхи, які у неї

домашні завдання. Залученість батьків має бути максимальною, щоб додавати дитині контролю.

Емоційна залученість дає зрозуміти, що це дійсно серйозно, а не канікули, гра чи відпочинок. Дитині має бути зрозуміло і цікаво, тоді вона зможе концентруватися на навчанні, особливо це стосується молодших і середніх школярів. Не можна говорити лише про обмеження онлайн, потрібно вміти побачити і можливості. Онлайн-навчання дозволяє мати інший вид взаємодії з вчителями та однокласниками.

Важливим фактором організації успішного процесу дистанційного навчання є створення сприятливих умов для безпечного, з точки зору фізіології та психології, використання комп'ютерних технологій. Перша і найважливіша умова – психологічна підтримка школяра, яка передбачає процес створення максимально сприятливого психологічного клімату у процесі організації дистанційного навчання [10, 164].

На цьому шляху можливі труднощі, зокрема той факт, що немає безпосередньої можливості спостерігати за реакцією школяра (з боку вчителя) і реакцією вчителя (з боку школяра) на запропонований матеріал або готову відповідь. Це, у свою чергу, може викликати повне або часткове викривлення зворотного зв'язку (особливо якщо форма спілкування – не online) між школярем та вчителем.

У дистанційному навчанні є свої нюанси. Дитина не може порівняти свої досягнення з успіхами інших дітей. Вона ніби замкнена у власному онлайн просторі. Єдиним критерієм її успішності є результат оцінювання вчителем. Іноді це просто кількість набраних в тесті балів. Але дитині важлива так само і більш розгорнута характеристика його відповіді.

Ось тут дистанційне навчання має значні переваги перед звичайною школою, де вчитель і учень обмежені часом уроку, і вчитель просто не встигає дати якісну оцінку зусиль учня. В онлайн-школі це можливо. Ні вчитель, ні учень не обмежені в часі. Важливу роль набуває діалог між учителем і учнем.

Як письмове, так і усне онлайн-спілкування. Потрібно, щоб учень отримував якісний зворотний зв'язок. Це додатково стимулює його [27, 39].

Робота в групах дає можливість вчителю створити для дитини ситуацію успіху поруч з однолітками. Віртуальний учень може показати себе однокласникам, посперечатися з ними, побачити і почути їхню думку про свої досягнення в живому спілкуванні. Порівняння і змагання - це одна з традиційних форм мотивації.

Цей метод базується на тому, що дитина боїться, що, не виконавши якусь роботу, отримає небажані наслідки. Припустимо, батьки позбавлять дитину якихось благ. Чи не дозволять йому грати в комп'ютерні ігри, обмежать його самостійність. Це система батога і пряника. Страх в якійсь мірі мотивує дитину. Але це мотивація низької якості.

У цьому випадку дитина виконує завдання не для того, щоб отримати знання, а для того, щоб не бути покараним. Страх, матеріальні стимули, оцінки, прогнози на майбутнє, змагання, боротьба за першість - це фактори зовнішньої мотивації, вони нестабільні і часто орієнтовані на негативні сторони особистості (заздрість, марнославство, жадібність) [45, 202].

Найстійкіший ефект має внутрішня мотивація, усвідомлене і радісне прагнення до знань, як до джерела нескінченного розвитку, самореалізації, пошуку і досягнення супутнього успіху. Таку мотивацію можна назвати когнітивною мотивацією.

Усвідомлена (когнітивна) мотивація. У дистанційному навчанні головну роль грає когнітивна мотивація. Тобто мотивація усвідомленої дії. Коли дитина виконує роботу не через страх і не для того, щоб виділитися з ряду однолітків або отримати винагороду, а для того, щоб отримати знання. Стати розумнішими, розширити свої горизонти, піднятися в своєму особистісному розвитку [22, 114].

Це найбільш складна мотивація для дитини, яка ще не усвідомлює себе самостійною особистістю, не розуміє свого місця в соціумі, не розуміє, як знання з біології або фізики можуть допомогти йому стати успішним і

щасливим. Тому завдання вчителя знайти ці стимули. Підвищити його мотивацію [33, 88].

Фактори, які можуть сприяти мотивації:

1) Віра в себе. (Я це зможу! Я досягну високого рівня! Я змушу себе це зробити! Я піду до кінця!);

2) Усвідомлення своїх здібностей як недостатньо розвинених. Моє незнання – постійний стимул до розвитку. (Мені ще не вдається вирішити цю задачу, необхідні додаткові знання! Я ще не вмю писати твір на належному рівні, але хочу навчитися!);

3) Грамотна похвала. Вона має включати в себе позитивну мотивацію, слова підтримки, наприклад, ти молодець, в тебе все чудово виходить.

Таким чином, беручи до уваги усе вищесказане, ми можемо виділити основні переваги та недоліки дистанційного навчання, як особливої умови навчальної діяльності, тож, основними перевагами є те, що дистанційне навчання зробило нас гнучкими. Воно дозволило використовувати різні методи та прийоми, воно сприяє підвищенню мотивації та відповідальності.

Дистанційне навчання є унікальною можливістю підлаштувати темп навчання дитини під себе та дозволяє виявити невикористані ресурси дитини під час навчання і працювати над ними.

Проте, є і недоліки даної форми навчання, серед них ми можемо виділити нестачу практичних вмінь та навичок, втрату комунікабельності, проблему ідентичності та академічної доброчесності та втрату інтересу до навчання через стрес, які можна певним чином подолати застосування можливостей, роботи в мікрогрупах, регуляцією і залученням до комунікативної активності, готовністю і вмінням вчителя надавати приклад відкритої, позитивної комунікації на уроці.

2.3. Фактори формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку

Коли дитина стає школярем, то це призводить до нового розпорядку його дня, з'являються нові обов'язки. У зв'язку з необхідністю кожен день вчитися впливають багато змін в житті дитини: необхідно вчасно встати, щодня виконувати домашнє завдання, приносити в школу все, що потрібно для навчальної діяльності.

Шкільне життя вимагає від дитини вміння узгоджувати свої дії з вимогами вчителя, з розпорядком шкільного життя, з діями і бажаннями однокласників. Усвідомлення цієї нової позиції викликає перебудову відносини дитини до чималої кількості різноманітних явищ в повсякденному житті. Думка про те, що він школяр, змушує його змінити свою поведінку то в одному, то в іншому напрямку [21, 91].

У дитини починають з'являтися нові мотиви поведінки - бути хорошим учнем, добитися похвали вчителя. Заняття в школі породжують і нові переживання - бажання та очікування успіху, і боязнь неуспіху. Молодшого школяра хвилюють зауваження вчителя, і він намагається докласти зусилля для того, щоб їх не було. Діти, зазвичай, охоче підлаштовуються під новий режим, погоджуються з вимогами батьків про розпорядок занять, дозвілля, прогулянок.

Вступ до школи ставить дитину в нове положення в родині, серед оточуючих і змінює їх відношення до самого себе. У дитини з'являються чіткі обов'язки, і з цим також рахуються і близькі. Змінилося сприйняття дитини оточуючими людьми, поступово всі ці зміни позначаються і на сприйнятті молодшого школяра самого себе.

У житті дитини виникли нові явища: вона щодня вчиться, засвоює нові знання, опановує навичок письма, рахунку. Великий вплив робить на неї і сам вчитель, який дає всі ці знання. Перевіряє і контролює її виконання, оцінює її дії, ставить відмітки не тільки за знання, а й за старанність, за поведінку на

уроках і перервах. Вчитель в житті молодшого школяра займає особливе місце. Авторитет вчителя визнається безумовно [39, 104].

Нова роль дитини пред'являє особливі вимоги до її повсякденного життя. У неї з'являються нові уявлення про те, як поводитися на вулиці, які в неї є обов'язки по відношенню до однокласників. Разом з тим, з'являються уявлення про свої права - право виконувати якісь доручення по домогосподарству, право на оцінку за виконання завдання. Ось це прагнення маленького школяра проявити своє нове положення серед людей, на ділі здійснити свої нові права і обов'язки мають бути врахованими батьками та вчителем.

У школі дитина зустрічається з чіткою і розгорнутою системою моральних вимог. Старші стежать за тим, щоб ці вимоги дотримувалися і засвоювалися дітьми - це шлях до формування у них громадської спрямованості особистості. «Спрямованість до колективу» веде до того, що молодший школяр починає свідомо підпорядковувати свою діяльність тим загальним цілям і завданням, які стоять перед ним і його однолітками, вчиться керувати своєю поведінкою [56, 241].

Зміни моральної сфери пов'язані з появою у молодшого школяра власних поглядів, відносин, особистісних вимог і оцінок. З появою нових видів діяльності, з виникненням нових зв'язків з оточуючими у дитини виникають і деякі нові критерії, мірки оцінки, як своїх однокласників, так і самого себе. На цьому етапі зароджується формування самооцінки у молодшого школяра.

Спираючись на судження вчителя, батьків і однокласників він оцінює себе - щодо всього того, що пов'язане зі школою. Це не означає, що його оцінки правильні - часто буває навпаки. Оцінка себе скоріше говорить про бажання дитини, ніж про дійсний стан справ. Дитина - першокласник може бути впевненим, що він гарний учень (хоча сидить на уроках погано, не в повній мірі освоює навчальні навички, так як вносить в свою роботу багато старання і завзяття [59, 162].

Важливе значення має оцінювання товаришів по класу не тільки з точки зору того, як вони грають під час перерв, але і з точки зору їх якостей як учнів (зацікавлений - незацікавлений, активний - пасивний). Так у житті школяра з'являються нові категорії оцінки явищ та характеристик людей. Спочатку дитина не повністю усвідомлює, але в її поведінці, в її ставленні до фактів шкільного життя, у висловлюваннях з того чи іншого приводу, це проявляється досить чітко.

Ознайомлення з новими явищами навколишнього життя, з фактами людської історії, з творами мистецтва, з світом природи не тільки розширює у дітей коло уявлень про дійсність. У них складається певне ставлення до них.

В ході формування самооцінки молодшого школяра значну роль виконує саме оцінюючий вплив вчителя. Роль даних впливів на формування самооцінки школярів розкривається в ряді досліджень (Л. І. Божович, А. І. Ліпкіна) [52, 33].

Автори вказують на необхідність враховувати мотиви школярів до педагогічної оцінки їхніх вчинків, розкривають складність відносин школярів до педагогічної оцінки та переживань, які були нею викликані, підкреслюють перетворюючий характер дії педагогічної оцінки, яка впливає на ступінь усвідомлення школярем власного рівня розвитку. В їхніх роботах відзначається необхідність ясності, визначеності педагогічної оцінки. Навіть негативна (заслужена) оцінка більш корисна для самооцінки, ніж «невизначена оцінка» [52, 35].

Також автори наголошують, що на розвиток заниженої самооцінки у молодших школярів можуть впливати кілька факторів:

1. Сфера спілкування та діяльності.
2. Недооцінка або переоцінка того, що інші думають про дитину.
3. Слабкий розвиток колективних оціночних стосунків, відсутність традиції оцінювання та контролю за поведінкою однокласників.
4. Випадковий успіх або неуспіх - те, що називається везінням і невезінням.

Засвоюючи в процесі навчання і виховання певні норми і цінності, школяр починає під впливом оціночних суджень інших (вчителів, однолітків), ставитися, певним чином, як до реальних результатів своєї навчальної діяльності, так і до самого себе як особистості. З віком, дитина, все з більшою визначеністю розрізняє свої дійсні досягнення і те, чого вона могла би досягти, володіючи певними особистісними якостями. Так в учня у навчально-виховному процесі формується настанова на оцінку своїх можливостей, що є один з провідних компонентів самооцінки [30, 111].

У самооцінці відбивається те, що дитина дізнається про себе від інших, і її зростаюча власна активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистісних якостей. Діти по-різному ставляться до помилок, які самі ж і допускають. Одні, виконавши завдання, ретельно його перевіряють, інші відразу віддають вчителю, треті подовгу затримують роботу, особливо якщо вона контрольна, маючи страх випустити її з рук.

На зауваження вчителя: «Ти допустив помилку в роботі» - учні реагують неоднаково. Одні просять не вказувати, де помилка, а дати їм можливість самим знайти її і виправити. Інші з тривогою запитують: «Де? Яка?» - і беззастережно погоджуючись з учителем, покійно приймають його допомогу. Треті тут же намагаються виправдатися посиленнями на обставини. Ставлення до допущених помилок, до власних промахів, недоліків не тільки у навчанні, але й у поведінці - найважливіший показник самооцінки особистості [28, 62].

Найбільш природньо та спокійно, як уже зазначалося, реагують на помилки в їх роботах діти з адекватною самооцінкою. Вони, зазвичай, навіть з інтересом самостійно шукають помилку. Діти з низьким рівнем самооцінки, якщо їм запропонувати самим знайти помилку, зазвичай, мовчки перечитують роботу кілька разів, нічого в ній не міняючи. Нерідко вони відразу опускають руки і відмовляються перевіряти себе, мотивуючи тим, що все одно нічого не побачать.

Як вже говорилося, в самооцінці дитини відображається не тільки її ставлення до вже досягнутого, а й те, якою вона хотіла би бути, її прагнення, надії, сподівання. Самооцінка дитини виявляється не тільки в тому, як дитина оцінює себе, але і в тому, як вона ставиться до досягнень інших людей. Діти з завищеною самооцінкою не обов'язково будуть розхвалювати себе, але вони охоче заперечують все, що роблять інші. Учні із заниженою самооцінкою, навпаки, схильні переоцінювати досягнення однокласників [35, 196].

Дитина не народжується на світ з якимось ставленням до себе. Як і всі інші особливості особистості, її самооцінка складається в процесі виховання, в якому основна роль належить сім'ї та школі. Діти з високою самооцінкою відрізняються активністю, прагненням до досягнення успіху як в науці та колективній роботі, так і в іграх.

Зовсім по-іншому поведуться діти з низькою самооцінкою. Їх основна особливість - невпевненість у собі. У всіх своїх починаннях і справах вони чекають впевнені, що їх чекає поразка. Дитина, яка навчається, має потребу в певному відношенні до того, що вона робить, відчуває потребу в тому, щоб результати її праці гідно оцінювалися. Більше за все дитина потребує схвалення, вона має потребу в позитивній оцінці. Її дуже засмучує негативна оцінка. Але зовсім виводить з себе, коли її праця ігнорується, не помічається [20, 205].

В ході навчально-виховного процесу у школярів поступово зростає критичність, вимогливість до себе. Першокласники переважно позитивно оцінюють свою навчальну діяльність, а невдачі пов'язують тільки з об'єктивними обставинами. Другокласники, а особливо третьокласники, відносяться до себе вже більш критично, роблячи предметом оцінки не тільки хороші, але й погані вчинки, не тільки успіхи, але й невдачі у навчанні. Вони розуміють, що помилка - це не погано, це шлях до навчання чомусь новому і він може бути досить тернистим.

Протягом шкільного навчання, вже в межах початкових класів, сенс оцінки для дитини істотно змінюється, при цьому він знаходиться в прямому

зв'язку з мотивами навчання, з вимогами, які сам школяр до себе пред'являє. Відношення дитини до оцінки його досягнень все більше і більше пов'язується з потребою мати якомога більш достовірну уяву про самого себе.

Отже, роль шкільних оцінок не вичерпується тим, що вони повинні впливати на пізнавальну діяльність учня. Оцінюючи знання, вчитель, по суті, одночасно оцінює особистість, її можливості, її місце серед інших. Саме так і сприймаються оцінки дітьми. Орієнтуючись на оцінки вчителя, вони самі класифікують себе і своїх однокласників як відмінників, середніх, слабких, старанних або нестаранних, відповідальних або безвідповідальних, дисциплінованих або недисциплінованих і т. д. [61, 202].

У своїх рекомендаціях МОН запроваджує такі поняття: вербальна оцінка — оцінювальне судження, та рівнева оцінка — оцінювальне судження із зазначенням рівня результату. Вербальну і рівневу оцінку вчитель може виражати як усно, так і письмово, а рівень результату навчання рекомендовано визначати з урахуванням динаміки його досягнення та позначати буквами.

Фахівці пояснюють — вербальне оцінювання не передбачає постійного проведення перевірних робіт. Навчання проводитимуться таким чином, щоб після виконання кожного завдання вчитель міг визначити рівень умінь дитини і надати відповідний зворотній зв'язок. Тобто вчитель оцінює конкретне вміння дитини та дає їй зрозуміти, над чим потрібно ще працювати.

Мама обурюються і діляться переживаннями про те, що діти втратять мотивацію, що зникне така необхідна учням конкуренція, що реформа школи не готує дітей до «жорсткого дорослого життя», що врешті такі зміни будуть стресом для дитини. З ними погоджуються і деякі вчителі, посилаючись на свій педагогічний досвід. [22, 112].

Як показує дев'ятнадцятирічне дослідження Американських вчених, людина стає успішною, якщо має такі навички:

1) Самосвідомість: здатність розпізнавати власні емоції і вибудовувати зв'язки між своїми почуттями, думками і поведінкою.

2) Керування собою: здатність конструктивно керувати своїми емоціями, думками і поведінкою, самоконтроль.

3) Соціальна обізнаність: здатність поставити себе на місце іншої людини і демонструвати емпатію.

4) Навички спілкування: здатність створювати і підтримувати здорові стосунки.

5) Відповідальність у прийнятті рішень: здатність приймати правильні рішення щодо власної поведінки і взаємодії з іншими.

Мова про оцінки не йде. Тобто вміння не орієнтуватися на винагороду, а керувати своїми емоціями і поведінкою знаходяться в основі комплексу соціально-емоційних навичок. Присутня самомотивація. Саме ті діти, які можуть себе мотивувати самі, вдвічі частіше здобувають вищу освіту.

НУШ означає, що сам процес навчання — це партнерство. Партнерство між учителем, учнем, батьками. Це процес не тільки здобуття знань, а й розвитку особистості, командна взаємодія з іншими. Наголос у НУШ робиться на особистості учня, на його персональних досягненнях. Без порівнять. Бо доречно порівнювати не дітей між собою, а самого себе з учорашнім.

Основна тенденція в становленні самооцінки полягає в поступовому виділенні дитиною тих чи інших якостей з окремих видів діяльності та вчинків, узагальненні їх і осмисленні спочатку як особливостей поведінки, а потім і як відносно стійких якостей особистості.

Розвиток самооцінки у дітей, на думку П. Т. Чамата, проходить у два етапи: на першому діти, оцінюючи себе, обмежуються головним чином оцінкою своїх дій і вчинків, а на другому в сферу самооцінки включаються внутрішні стани та моральні якості особистості. Формування другого, вищого етапу самооцінки починається в підлітковому віці і продовжується протягом всього життя людини в міру накопичення соціального досвіду і подальшого розумового розвитку [24, 121].

Проте, формування у дитини певного кола цінностей відбувається, звичайно, не тільки в школі. Дитина черпає їх з книг, з бесід зі своїми близькими, або з різноманітних джерел інформації.

Частина оцінок переноситься дитиною на самого себе - це оцінки поведінки і якостей особистості. Вже після першого півріччя першокласник має досить виразні критерії оцінки результату навчальної роботи. При цьому, виявляється така закономірність - спочатку у дитини формуються критерії оцінки та їх застосування по відношенню до інших, а потім - і далеко не в повній формі - по відношенню до себе.

Більшість дітей можуть і в кінці першого року навчання в якості особистісних характеристик, виявляти себе в певних формах поведінки: сильний, спритний, швидкий, ввічливий, грубий. Але вони не можуть оцінювати якості, в яких проявляється внутрішнє ставлення людини до інших людей. Оцінити самого себе в цьому плані першокласнику видається ще більш важким завданням. У відношенні ряду своїх якостей він взагалі не може дати відповідь, а стосовно тих, про які він може щось сказати, виявляється суб'єктивність і неточність. Тобто, диференціація власного Я в цей період розвитку та дорослішання є досить розмитим та погано ідентифікованим [43, 119].

Нерідко у школярів спостерігається явна переоцінка своїх сил і можливостей. Може з'явитися відчуття необґрунтованого завищення своїх можливостей, школяр ставить перед собою завдання, виконати які він не може. Завищена самооцінка вступає в протиріччя з оцінкою його іншими людьми, зустрічає відсіч колективу і може стати причиною конфлікту у відносинах з її членами.

Крім того, багаторазове зіткнення неадекватної, завищеної самооцінки з невдачами в практичній діяльності породжує важкі емоційні зриви. Явна переоцінка своїх можливостей дуже часто супроводжується внутрішньою невпевненістю в собі, що призводить до гострих переживань і неадекватної поведінки.

У зв'язку з низькою самооцінкою може виникати внутрішній конфлікт.

Внутрішній конфлікт може викликати розбіжність між:

- 1) самооцінкою й оцінкою, які дають людині інші люди;
- 2) самооцінкою і ідеальним «Я», до якого прагне людина.

В ході формування адекватної самооцінки молодшого школяра можна виділити наступні ключові проблеми:

- 1) Проблема дорослішання, наприклад, нестандартний зріст;
- 2) Проблема зовнішності: буває таке, що дитина не поважає саму себе: не любить свою зовнішність, ненавидить свої здібності, - взагалі, тяготиться самим собою. Такого роду рефлексуючий негативізм - явище досить часте. І цей негативізм народжується на межі позитивної якості - незадоволеності собою.

З розвитком особистості молодшого школяра більш точним стає його знання про себе, більш правильною самоорієнтація, вдосконалюється вміння розбиратися у своїх силах і можливостях, виникає прагнення діяти в певних ситуаціях, спираючись не на оцінки оточуючих, а на власну самооцінку. При чому самооцінка стає не тільки більш обґрунтованою, але і захоплює більш широке коло якостей.

Отже, основними чинниками, які впливають на формування самооцінки дітей молодшого шкільного віку, є оцінюючий вплив вчителя, батьків та їх ставлення до навчальної діяльності. Навчальна діяльність є одним з найважливіших факторів, який впливає на формування самооцінки молодшого школяра, тому вчитель початкових класів повинен знати психологічні особливості молодших школярів та враховувати індивідуальні особливості самооцінки в навчальному процесі.

Таким чином, при правильному напрямку розвитку особистості навчальна діяльність учнів ґрунтується на широких соціальних мотивах і на пізнавальних інтересах. Процес навчання викликає у хлопців позитивні почуття. Сумлінне ставлення до навчання, як правило, супроводжується дисциплінованістю поведінки. Успіхи в навчальній діяльності створюють у

школяра стійкий гарний настрій, народжують бадьорість, активність, впевненість у власних силах.

Теоретичний аналіз наукових праць дає підстави для розгляду змісту самооцінки, визначення її місця у формуванні особистості школяра: з метою відбору оптимальних засобів його розвитку; навчання з орієнтуванням на особистісну значущість. Все це потребує звернення до джерел формування самооцінки, а таким джерелом є навчальна діяльність, яка спрямована на самореалізацію кожного учня та на налагодження успішної взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

Результати теоретичного дослідження стану дистанційної форми навчання показали, що дистанційне навчання може негативно впливати на психічний та соціальний розвиток дітей.

Основними чинниками, які впливають на формування самооцінки дітей молодшого шкільного віку, є оцінка вчителів і батьків та їх ставлення до навчальної діяльності. Навчальна діяльність є одним із найважливіших чинників, які впливають на формування самооцінки молодших школярів, тому вчителю початкових класів необхідно розуміти психологічні особливості молодших школярів та враховувати індивідуальні особливості самооцінки.

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Характеристика вибірки та організація дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання

Дослідження проводилось протягом вересня – листопада 2023 року. Вибірку емпіричного дослідження склали 60 дітей молодшого шкільного віку, від 8 до 10 років. Опитування проводилось у Запорізькій гімназії № 63 Запорізької міської ради. Вчителі з легкістю погодились на співпрацю та розіслали гугл-анкети дослідження дітям. Їх також цікавило питання самооцінки їхніх школярів. Діти заповнювали анкети з допомогою батьків та вчителів. Готові результати я отримала вже у табличному варіанті, одразу після їх виконання.

Обробка результатів здійснювалася методом математичної статистики (Excel), застосовувався метод лінійної кореляції за Пірсоном.

Для досягнення мети дослідження, ми застосовували такі методики:

- 1) анкетування;
- 2) методика визначення самооцінки «Сходи» О. А. Сергєєвої;
- 3) тест Айзенка на темперамент (дитячий варіант);
- 4) методика «Біполярна шкала взаємин», розроблена Ф. Фідлером.

З метою проведення статистичної обробки даних, ми застосовували кореляційний аналіз Пірсона.

Опишемо кожен з методів більш детально.

Для збору первинних даних було використано метод анкетування.

Метод анкетування є методом отримання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань

попередньо підготовлених бланків – анкет.

Анкетування в психології використовується з метою отримання психологічної інформації, а соціологічні і демографічні дані відіграють лише допоміжну роль. Контакт психолога з респондентом зведений в даному випадку до мінімуму. Анкетування дозволяє найбільш жорстко слідувати наміченим планом дослідження, так як процедура «питання-відповідь» суворо регламентована.

За допомогою методу анкетування можна з найменшими витратами отримати високий рівень масовості дослідження. Особливістю цього методу можна назвати його анонімність (особистість респондента не фіксується, фіксуються лише його відповіді). Анкетування проводиться в основному у випадках, коли необхідно з'ясувати думки людей з якихось питань і охопити велику кількість людей за короткий термін.

Родоначальником використання анкети в психологічному дослідженні вважають Ф. Гальтона, який у своєму дослідженні впливу спадковості і середовища на рівень інтелектуальних досягнень за допомогою анкети опитав сотні найбільших британських вчених.

Згідно з правилами етичного кодексу, усі учасники дослідження підписали інформативну згоду, що забезпечує анонімність інформації та безпеку у використанні їх особистих даних.

Питання анкети ми формували основуючись на тему та мету дослідження. Досліджуваним було поставлено такі питання:

- Вік досліджуваних;
- Стать;

Опишемо кожен методичку більш детально.

Методика визначення самооцінки «Сходинки» О. А. Сергєєвої.

Мета даної методики полягає у вивченні динаміки самооцінки. Вона може застосовуватися як у дошкільному віці, так і в молодшому шкільному.

Дітям показують на папері намальовану драбину з 7 сходишками. Середні сходишки мають форму платформи, з такими завданнями: «На трьох

сходинах внизу погані діти (чим нижче, тим гірше), на платформі — ні погані, ні хороші, на трьох вище — хороші діти (чим вище, тим краще) »Тому кожна сходинка має певні змістові особливості. Дитина повинна стати на одну зі сходинок і довести, що її вибір правильний.

Висока позитивна самооцінка характеризує дітей, які йдуть у перший клас. Загалом оцінка себе дітьми не повинна бути нижчою за вищий бал 2 рівня, тобто самооцінка 6 балів є нормальною. 7 або 5 балів не відхиляються від норми, а вказують на дуже добрі чи просто добрі стосунки з дитиною вдома та в дитячому садку.

Оцінка самооцінки від 1 до 3, тобто те, що дитина класифікує себе як «погану» дитину, є важливим показником несприятливого соціального розвитку і, перш за все, показником несприятливого досвіду соціальної взаємодії. Негативна самооцінка, швидше за все, пов'язана з неблагополучними сімейними стосунками чи негативним ставленням батьків до своїх дітей, або з поганим досвідом спілкування дитини в дошкільному віці. Необхідно виявити конкретні причини негативної самооцінки, оскільки на цій основі можна буде прогнозувати успішність інтеграції дитини в класний колектив і розробляти програми корекції самооцінки дитини.

Тест Айзенка на темперамент (дитячий варіант).

Дитина отримає бланк з запитаннями, а потім прочитає інструкцію. Питання зачитувалися вголос одне за одним. Відповіді займають приблизно 1-1,5 хвилини. Якщо дитина не встигає відповісти, ви можете спонукати її, сказавши, що хочете прочитати наступне запитання зараз. Наприкінці завдання у дітей запитують, чи все зрозуміло і чи є пропущені питання, і, якщо необхідно, пропущені запитання зачитують ще раз. Потім потрібно зібрати листи з відповідями.

При опрацюванні отриманого матеріалу було підраховано бали дитини за кожною з трьох шкал (екстраверсія, нейротизм, брехливість). Розрахунок здійснюється на підставі «ключа». Якщо дитина відповість на запитання, вказане в ключі, вона отримає один бал. Якщо відповідь протилежна – 0 балів.

Наприклад, підрахувавши оцінку за першу якість, гіперінтроверсію, ви побачите, що дитина відповіла «так» і на перше питання, і на дев'яте. За кожне з цих питань він отримав один бал. Відповідь «Ні» на Запитання 3 і Запитання 11 - 0 балів. При відповіді на запитання 6 чи 33, навпаки, відповідь «ні» оцінюється в 1 бал, а відповідь «так» — 0 балів. Таким чином можна підрахувати загальну кількість балів за кожною шкалою та проінтерпретувати результати.

Методика «Біполярна шкала взаємин», розроблена Ф. Фідлером.

Шкала біполярних відносин складається з 10 пар якостей протилежного змісту. Піддослідні повинні оцінити дану пару за 8-бальною шкалою. Оціночні бали 1 2 3 4 5 6 7 8 в шкалу не включені.

Відповіді на всі шкали оцінюються за шкалою від 1 до 8 на основі положення хрестика або знака «плюс», заданого випробуванним. Підсумковий бал для кожного пункту варіюється від 10 (найсприятливіший клімат) до 80 (найменш сприятливий клімат).

Комбінуючи значки, розміщені учнями, можна побудувати профіль їхньої оцінки психологічного клімату класу. Визначаючи середнє значення балів для кожної пари слів, отримують середню групову метрику для класу. Порівняння групових показників з індивідуальними показниками може виявити студентів, які недооцінюють або переоцінюють усі показники. Низькі оцінки можна розглядати як доказ незадоволеності умовами в класі.

3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання

Результати дослідження особистих даних за допомогою анкетування

За допомогою методу анкетування ми мали змогу поставити молодшим школярам декілька додаткових питань, які допоможуть нам якнайкраще дослідити самооцінку респондентів. Отримані дані представимо у вигляді таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Анкетні дані молодших школярів

Питання	Відповідь	Отриманий результат (%)
Вік досліджуваних	8 років	32
	9 років	25
	10 років	43
Стать	Ж	53
	Ч	47

Таким чином, ми виявили, що серед досліджуваних є учні 3 класу (32%), 4 класу (25%) та 5 класу (43%). Також переважають дівчатка (53%), хлопців – менше (47%).

Аналіз результатів дослідження за методикою визначення самооцінки «Сходинки»

За допомогою даної методики ми отримали результати рівня самооцінки молодших школярів, отримані результати представимо у вигляді таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Рівень самооцінки молодших школярів

Рівень самооцінки	Бали	Отриманий результат (%)
Низька самооцінка	1-3	38
Нормальна самооцінка	4-5	53
Висока самооцінка	6-7	8

Самооцінка від 1 до 3 балів (38%), тобто віднесення дитиною себе до «поганих» дітей, є важливою ознакою неблагополучного соціального розвитку і, в першу чергу, є показником несприятливого досвіду соціальних взаємодій. Швидше за все, негативна самооцінка пов'язана з неблагополучними

сімейними відносинами чи негативним ставленням батьків до самої дитини або пов'язана з несприятливим досвідом спілкування дитини в дошкільному закладі. Необхідно з'ясування конкретні причини негативної самооцінки, тому що на цій підставі можна прогнозувати успішність включення дитини в колектив класу.

У нормі дитина повинна ставити себе не нижче, ніж на 2 сходинку зверху, тобто нормою є самооцінка в 6-7 балів, такі результати отримали лише 8% респондентів. 4-5 балів (53%) не є відхиленнями від норми, а свідчать про дуже гарні чи просто добрі стосунки до дитини в сім'ї й у дошкільному закладі.

Для наочності отриманих результатів представимо їх у вигляді діаграми (рис. 3.1).

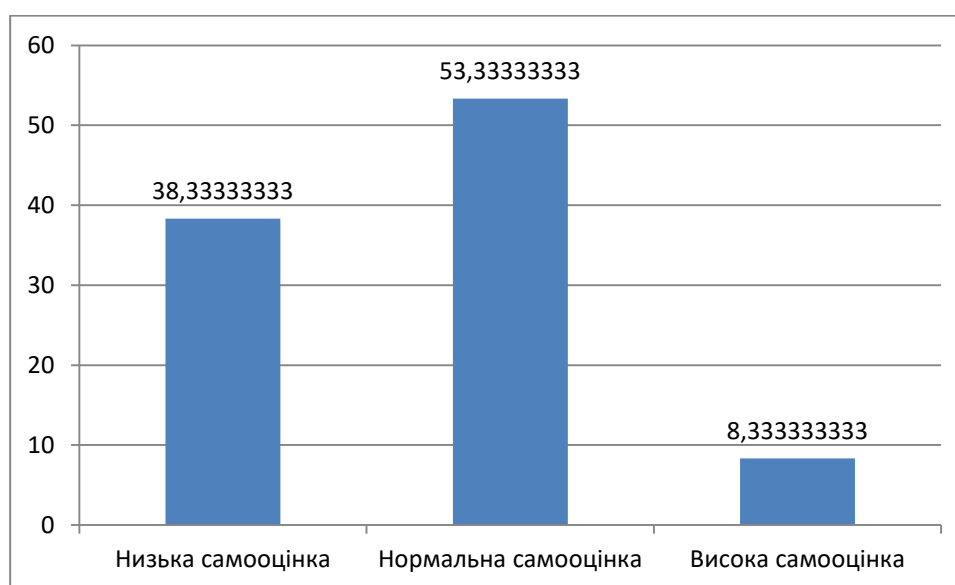

Рисунок 3.1. Рівень самооцінки молодших школярів

Таким чином, ми можемо говорити, що діти молодшого шкільного віку в умовах дистанційного навчання мають середній рівень самооцінки та значна частина школярів має низьку самооцінку. Даний результат не є нормою та є підставою для проведення програми психоедукації щодо підвищення самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз результатів дослідження за особистісним опитувальником Айзенка (дитячий варіант).

За допомогою даного опитувальника ми дослідили результати за трьома шкалами: екстравертованість-інтровертованість, нейротизм та соціальна бажаність. Отримані результати представимо у вигляді таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Результати дослідження за особистісним опитувальником

Шкала	Бали	Кількість учнів	Отриманий результат (%)
Екстравертованість	Від 12	36	60
Інтровертованість	До 12	24	40
Нейротизм	Більше 12	22	37
	Менше 12	38	63
Соціальна бажаність	Більше 5	21	35

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що за шкалою «екстравертованість-інтровертованість», у вибірці є як екстраверти так і інтроверти. Для екстравертів характерне прагнення до спілкування. Вони відкриті і доброзичливі, як правило, впевнені в тому, що й інші люди ставляться до них добре. Така впевненість і дає їм можливість ставитися до всіх людей, навіть незнайомим, з довірою. Це допомагає їм налагодити спілкування з будь-якою людиною, завести багато друзів. Для цих дітей також характерна імпульсивність, активність у поведінці, гарний настрій.

Інтравертовані діти - більш закриті, вони важче налагоджують контакти, особливо з незнайомими людьми через свою невпевненість і сором'язливості. Натомість, при контактах з близькими вони намагаються проявити себе з найкращої сторони, хоча і не прагнуть мати багато друзів. Такі діти хочуть розпланувати свої дії заздалегідь або хоча б озирнутися в новій ситуації до того, як почати щось робити.

За шкалою «нейротизм», діти, які набрали більше 12 балів (37%), емоційно нестійкі. Вони ранимі, не можуть впоратися зі своїми негативними емоціями - образою, тривогою, які можуть у них перейти в гнів і навіть агресію, мстивість. Водночас добре слово, посмішка здатні зняти цей спалах і швидко привести їх у гарний настрій.

Діти з низьким рівнем нейротизма (менше 12 балів) - 63% учнів, менше схильні до емоційних зривів, вони не так залежні від розташування інших людей, особливо дорослих. Але, натомість, їх гнів або агресію не так легко зупинити, також як і змінити їх погане (або хороше) ставлення до якоїсь людини, як дорослої, так і однолітка.

За шкалою «Соціальна бажаність» діти, які набрали більше 5 балів (35%), намагаються виглядати краще, ніж вони є насправді. Вони хочуть показати себе в кращому світлі, сподобатись іншим. Для них характерна висока самооцінка, домагання на високу оцінку, або лідерство в групі. Однак, ця нещирість позначається і у відповідях на інші питання, на які діти можуть відповісти не стільки правдиво, скільки «правильно», з їхньої точки зору, для того щоб показати себе з кращого боку.

Отримані результати представимо у вигляді діаграми 3.2.

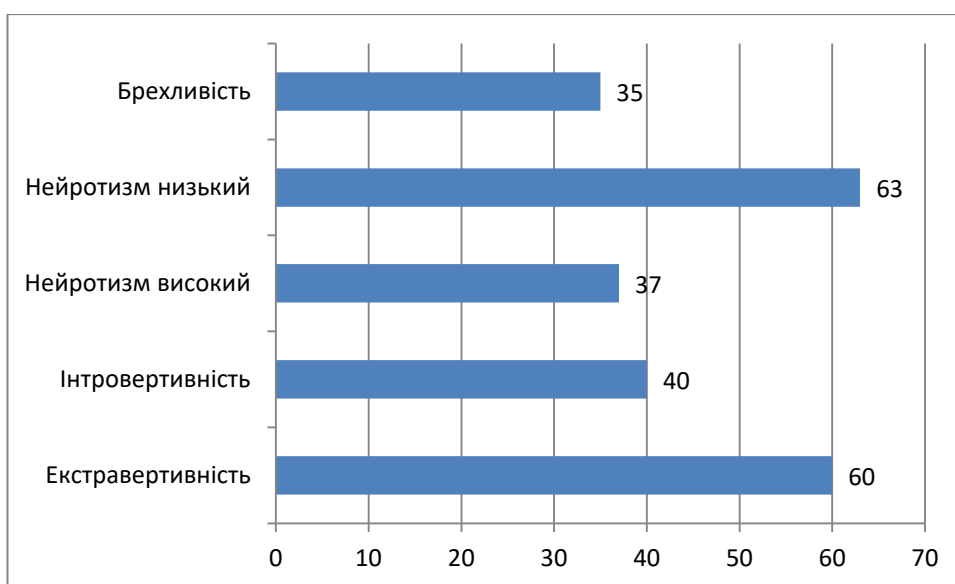

Рисунок 3.2. Результати дослідження за особистісним опитувальником

Таким чином, ми можемо бачити, що у молодших школярів в умовах дистанційного навчання переважає екстравертивність, низький нейротизм та частина досліджуваних схильні до брехливості, виставленні себе в гіршому світлі.

Аналіз результатів дослідження за біполярною шкалою взаємовідносин Ф. Фідлера, в адаптації Ю. Л. Ханіна

Біполярна шкала взаємин, складається з 10 пар протилежних за змістом якостей. Нашим завданням було визначити приналежність до якогось із полюсів пари якостей. Підсумковий показник для кожного знаходиться в діапазоні від 10 (найсприятливіший клімат) до 80 (найбільш несприятливий).

Отримані результати представимо у вигляді таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Дослідження взаємовідносин молодших школярів

№ з/п	Шкала	Середній бал
1.	Товариськість	1,8
	Ворожість	0,7
2.	Згода	2
	Незгода	1,2
3.	Задоволеність	1,7
	Незадоволеність	1,4
4.	Захопленість	2,2
	Байдужість	0,9
5.	Продуктивність	2
	Непродуктивність	1,8
6.	Теплота	1,7
	Холодність	2

Продовження таблиці 3.4

7.	Співробітництво	1,7
	Відсутність співробітництва	2,8
8.	Взаємна підтримка	1,7
	Недоброзичливість	1,8
9.	Цікавість	1,9
	Нудьга	1,7
10.	Успішність	2
	Безуспішність	1,2
Підсумковий показник		34

На основі отриманих результатів ми можемо зробити порівняльну характеристику за кожною шкалою двох якостей. Отже, за шкалою «товариськість-ворожість», ми бачимо суттєве переважання товариськості, що означає, що діти в умовах дистанційного навчання є дружелюбними та мають бажання товаришувати з однокласниками.

Шкала «згода-незгода», ми можемо спостерігати перевагу шкали «Згода», тобто, молодші школярі, в більшості випадків, згодні з актуальними ситуаціями та подіями.

За шкалою «задоволеність-незадоволеність» ми простежуємо практичні однакові показники, що говорить про те, що значна частина учнів є незадоволеними взаємовідносинами з однокласниками в умовах дистанційного навчання.

За шкалою «захопленість-байдужість», ми спостерігаємо значну захопленість подіями, пов'язаними зі шкільним життям в умовах дистанційного навчання.

За шкалою «продуктивність-непродуктивність» також значення нам говорять про те, що учні розділилися на дві частини, зокрема, більша частина молодших школярів є продуктивними в навчанні.

За шкалою «теплота-холодність» ми бачимо перевагу по шкалі «холодність», тобто, діти не відчують тепла у взаємовідносинах в умовах дистанційного навчання.

За шкалою «співробітництво-відсутність співробітництва» також є перевага негативної якості «відсутність співробітництва», що свідчить про те, що молодші школярі в умовах дистанційного навчання не мають бажання співпрацювати з учителем та однокласниками.

За шкалою «взаємна підтримка-недоброзичливість» також переважає недоброзичливість, тобто, в умовах дистанційного навчання, у учнів не формується бажання взаємодопомоги.

За шкалою «цікавість-нудьга», переважає шкала «цікавість», що означає зацікавленість дітей у навчанні, взаємовідносинах з однолітками.

За шкалою «успішність-безуспішність» перевага є за шкалою успішності, тобто, школярі в умовах дистанційного навчання, добре навчаються та вважають себе успішними.

Підсумковий показник для кожного знаходиться в діапазоні від 10 (найсприятливіший клімат) до 80 (найбільш несприятливий). Ми отримали значення підсумкового показника – 34, що є більш наближеним до сприятливого клімату в аспекті взаємовідносин.

Загальний клімат взаємовідносин молодших школярів ми зобразимо у вигляді профілю оцінки психологічного клімату учнів. Психологічний профіль побудуємо у вигляді діаграми 3.3.

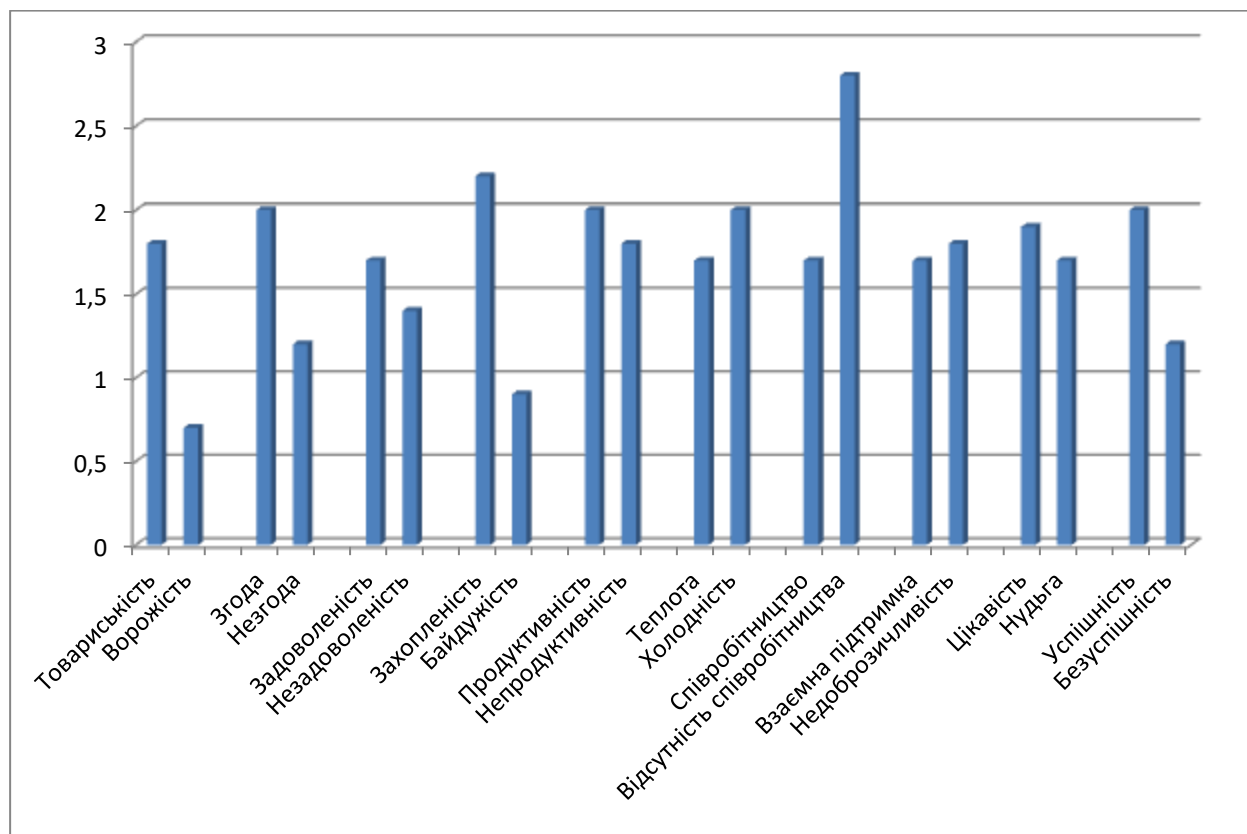

Рисунок 3.3. Загальний клімат взаємовідносин молодших школярів

На діаграмі ми можемо спостерігати перевагу кожної з якостей у парі та загальну картину переваги тих чи інших якостей молодших школярів у аспекті взаємовідносин. Тож, ми бачимо значну перевагу, пікову точку, у місці відсутності співробітництва.

В аспекті дистанційного навчання відсутність співробітництва є надзвичайно негативною складовою навчального процесу, так як це порушує весь ланцюг отримання знань. Коли дитина не хоче співпрацювати з вчителем та з однокласниками, то вчителю її дуже важко мотивувати через екран гаджету.

Статистична обробка даних

Для досягнення мети дослідження, яка полягає у дослідженні психологічних чинників формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання, ми використаємо метод лінійної кореляції за Пірсоном.

В ході дослідження було виявлено, що у молодших школярів переважає нормальна та низька самооцінка, тож прослідкуємо зв'язок низької самооцінки з нейротизмом, екстравертивністю та відсутністю співробітництва які переважають у учнів.

Для розуміння того, чи є взаємозв'язок між чинником даними перемінними, проведемо кореляційний аналіз r-Пірсона.

Отримані дані представимо у вигляді таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Аналіз кореляційного зв'язку

№ з/п	Рівень самооцінки	Психологічна характеристика	Отримане значення
1.	Низька самооцінка	Нейротизм	0,771
2.	Низька самооцінка	Екстравертивність	0,206
3.	Низька самооцінка	Відсутність співробітництва	0,153

Примітки:

1) * – коефіцієнти достовірні на рівні $p \leq 0,05$.

Таким чином, в результаті проведення кореляційного зв'язку, ми бачимо, що низька самооцінка має слабкий взаємозв'язок екстравертивністю та відсутністю співробітництва, натомість, має стійкий зв'язок з нейротизмом.

Нейротизм - це фундаментальна риса особистості у психології, що характеризується тривожністю, страхом, швидкою зміною настрою, фрустрацією та відчуттям самотності. Вважається, що невротичні люди гірше справляються зі стресом, схильні перебільшувати негативну сторону тієї чи іншої ситуації. Частіше за все такі особистості сором'язливі і мають проблеми із втриманням гніву.

Таким чином, ми можемо говорити про те, що низький рівень самооцінки має взаємозв'язок з нейротизмом та може бути його причиною.

3.3. Програма психоедукації із формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання

В ході емпіричного дослідження були виявлені психологічні чинники низької самооцінки молодших школярів. У зв'язку з цим виникає потреба розробки програми психоедукації, яка буде спрямована на формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

Формування адекватної самооцінки є найважливішим чинником розвитку особистості дитини. Відносно стійка самооцінка формується у дітей під впливом оцінок з боку оточуючих, насамперед найближчих дорослих й однолітків, а також у процесі власної діяльності дитини і самостійної оцінки її результатів. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного формування оцінки самого себе. Це зумовлено включенням дитини у нову суспільно значущу й оцінювану діяльність, істотним розширенням кола спілкування.

Тому, ми вважаємо потрібним надати певні рекомендації вчителям та батькам, які допоможуть формувати адекватну самооцінку своїх вихованців.

Рекомендації для вчителів по формуванню адекватної самооцінки молодших школярів:

- оцінювання має служити головної меті - стимулюванню і спрямуванню навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів;
- педагог повинен змістовно оцінювати роботу молодших школярів;
- оцінювання не повинно завершувати освітню діяльність, а відкривати перспективу та має супроводжувати її на всіх рівнях;
- у навчальній діяльності необхідно порівнювати дітей із приблизно однаковими здібностями, але різними результатами через різне ставлення до навчання;

- необхідно взяти на озброєння метод взаємного огляду, одночасно записувати переваги та недоліки та висловлювати думки щодо їх оцінки;
- після перевірки робота повертається автору, а учні самостійно аналізують свою роботу;
- дозовано хвалити за маленькі успіхи, заохочуючи рух до розвитку;
- необхідно включати ситуації для реалізації самооцінки дитини, ставити перед нею завдання, які допомагають усвідомленню конкретної ситуації своєї роботи, її переваг і недоліків, а також прихильної уваги дитини до власних способів дій;
- необхідно запровадити зошити, де учні зможуть аналізувати та оцінювати свою роботу з певного предмета, визначати ступінь засвоєння матеріалу, рівень його складності, виділяючи найскладніші моменти роботи;
- необхідно дозволити дітям самостійно оцінити уроки та домашнє завдання, а потім здати їх на перевірку вчителю. Після перевірки та оцінки домашнього завдання вчителем необхідно обговорити будь-які розбіжності в оцінці;
- Працюючи з дітьми, які мають занижену самооцінку, необхідно використовувати похвалу.

Це що стосується допомоги молодшим школярам з боку вчителів, також окремо, ми підібрали найефективніші способи формування адекватної самооцінки для батьків.

Рекомендації для батьків щодо формування адекватної самооцінки молодших школярів:

- щодня виділяйте хоча б кілька хвилин, щоб приділити всю свою увагу дитині, не відриваючись на інші справи;
- нехай ваша дитина знає, що її батьки визнають і розуміють її почуття, навіть якщо вони не згодні. Поясніть, що різні люди можуть відчувати різні почуття, у людських почуттях немає правильного чи неправильного;

- як би вам не подобалася ситуація чи певний план, запитайте у дитини її думку і, якщо необхідно, запропонуйте їй декілька варіантів і дозвольте обрати бажаний для дитини;

- показуйте дітям свою безкорисливу та безумовну любов та підтримку;

– встановіть послідовні, чіткі обмеження і притримуйтеся їх. Важливо, щоб вони були відомі дитині заздалегідь. Це навчить дітей, що навколишній світ передбачуваний. Їхній перехід у доросле життя потребує відповідних наслідків за порушення обмежень. Але співчуйте і підтримуйте дитину у час неуспіху і реалізації обмеження;

- хваліть дитину за конкретні дії. Якщо дитина бачить, що батьки дійсно помічають, що вона старається зробити щось добре, вона зробить це знову, заохоченням пропонуйте напрямок для розвитку, найкраще заохочення, це увага і підтримка батьків;

- використовуйте рольові ігри, щоб заздалегідь протренувати з дітьми складні або незнайомі ситуації, щоб ваші діти почувалися впевнено та комфортно, стикаючись із такими ситуаціями, і знали, що робити та чого очікувати;

- допоможіть дітям навчитися вирішувати проблеми самостійно, а не чекати тотальної допомоги від дорослих;

- поважайте старання дітей;

- показуйте дитині чіткі докази її розвитку та досягнень. Покажіть дитині її попередні малюнки або її попередні відео, щоб продемонструвати їй, яких успіхів вона досягла і які нові навички здобула;

- пояснюйте своїм дітям, що кожен іноді зазнає невдачі, важливо розуміти, що помилки дають можливість вчитися;

– якщо дитина переживає через якусь шкільну невдачу, співчуйте і спробуйте зосередитися на поступовому подоланні невдачі, згадуйте про свій досвід навчання, розкажіть як ви долали щось і вчилися;

- допомагайте один одному, доручаючи певні завдання або обов'язки в домашніх справах, щоб діти відчували себе важливими;

- поважайте індивідуальні особливості дітей та різні етапи їх розвитку;
- визнавайте сильні сторони дитини та хваліть їх, а не акцентуйте увагу на її недоліках. Дайте своїй дитині якомога більше можливостей досягти успіху в тому, що їй подобається і в чому вона найкраща;
- не порівнюйте свою дитину з іншими. Дайте дитині зрозуміти, що її люблять такою, яка вона є;
- розповідайте дитині цікаві подробиці про родину, про історію вашого роду, запитайте про це старших членів родини;
- обов'язково плануйте сімейний відпочинок, з метою створення власних сімейних традицій;
- відкрийте дитині свій внутрішній світ і поділіться з нею своїми захопленнями, знаннями та емоціями;
- будьте уважні до внутрішнього світу дитини, поважайте її інтереси, серйозно ставтеся до її проблем, якими б дріб'язковими і нудними вони не здавалися вам через власну заклопотаність і сконцентрованість на проблемах
- дитина повинна бачити, що батьки пишаються не тільки нею, а й собою, то постійно здійснюйте саморозвиток в професії, хобі, розповідайте про свої успіхи дитині;
- батьки повинні розуміти, що жартівливі прізвиська чи кепкування над дітьми можуть сприйматися серйозно. Якщо вона просить зупинитися, ви повинні її дослухатись і з повагою ставитись до її реакції;
- намагайтесь дивитися на речі очима дитини, пам'ятаючи, що її сприйняття навколишнього світу базується на обмеженому досвіді та нерозвиненому мисленні;
- познайомте дитину з різноманіттям навколишнього світу та розкажіть про те, оскільки дитина унікальна як і кожна інша людина.

Таким чином, мати адекватну самооцінку - це мати розвинене почуття власної гідності, а також усвідомлення та прийняття своїх сильних сторін одночасно зі слабкими. Тобто, щоб мати адекватну самооцінку, не треба

позбуватися усіх недоліків - достатньо їх усвідомлювати та любити себе разом з ними.

Дитина молодшого віку потребує невід'ємної допомоги з боку педагогічного складу та батьків, з метою формування у неї позитивного самоствалення та адекватної самооцінки. Любов та адекватна похвала допоможуть розвитку психічно здорової та життєрадісної особистості.

В ході емпіричного дослідження молодших школярів, було виявлено, що діти молодшого шкільного віку в умовах дистанційного навчання мають середній рівень самооцінки та значна частина школярів має низьку самооцінку. Даний результат не є нормою та є підставою для проведення програми психоедукації щодо підвищення самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.

Також було виявлено, що у дітей переважає екстравертивність, низький нейротизм та частина досліджуваних схильні до брехливості, виставленні себе в гіршому світлі.

Ми дослідили взаємовідносини школярів та виявили, що в аспекті дистанційного навчання відсутність співробітництва є надзвичайно негативною складовою навчального процесу, так як це порушує весь ланцюг отримання знань. Коли дитина не хоче співпрацювати з вчителем та з однокласниками, то вчителю її дуже важко мотивувати через екран гаджету.

В результаті проведення кореляційного зв'язку, ми бачимо, що низька самооцінка має слабкий взаємозв'язок екстравертивністю та відсутністю співробітництва, натомість, має стійкий зв'язок з нейротизмом.

В ході емпіричного дослідження були виявлені психологічні чинники формування низької самооцінки молодших школярів. У зв'язку з цим, виникла потреба розробки програми психоедукації, яка є направлена на формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання.

В рамках даної програми ми розробили психологічні рекомендації, які допоможуть батькам та вчителям сформувати адекватну самооцінку у своїх вихованців.

ВИСНОВКИ

В ході роботи було досягнуто мету дослідження, яка полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних чинників формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання. Та виконано всі поставлені завдання.

Проведено аналіз історії дослідження формування самооцінки молодших школярів та виявлено, що дослідженню формування самооцінки в молодшому шкільному віці приділяли увагу багато дослідників. Молодший шкільний вік є одним із найбільш переломних та важливих періодів у житті дитини, коли вона починає новий шкільний етап, в якому формуються важливі психологічні характеристики, в тому числі, і самооцінка.

Уточнили основні поняття дослідження: самооцінка, молодші школярі, формування, дистанційне навчання. Дефініція «самооцінка» досить активно розглядається у межах психології та педагогіки. Самооцінка є тим механізмом, який дозволяє людині усвідомити себе як особистість, яка має право насолоджуватися щастям, смутком, любов'ю, ненавистю, досягати поставлених завдань і реалізовувати намічені плани. Молодший шкільний вік є досить переломним в житті кожної людини, у дитини з'являється чимало обов'язків, які можуть стати стресовим фактором для дитини. В сучасних умовах дистанційне навчання набуває все більшої актуальності. Дистанційне навчання - це сукупність інформаційних технологій і методів навчання, які дозволяють учням здобувати освіту без фізичного відвідування навчального закладу.

Проаналізували методи дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання. У молодшому шкільному віці самооцінка формується, насамперед, під впливом навчання і багато в чому залежить від оцінок вчителя. Важливе значення у дослідженні самооцінки відіграє спостереження.

Виявили особливості формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку та дізналися, що здійснений теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми формування самооцінки особистості дозволили самооцінку молодших школярів інтерпретувати як інтегральну якість, що включає систему знань про себе та власні здібності та виявляється у потребі та вмінні оцінювати свою поведінку, результаті навчальної діяльності.

Провели аналіз дистанційного навчання як особливої умови навчальної діяльності молодших школярів. Дистанційне навчання є унікальною можливістю підлаштувати темп навчання дитини під себе та дозволяє виявити невикористані ресурси дитини під час навчання і працювати над ними.

Проте, є і недоліки даної форми навчання, серед них ми можемо виділити нестачу практичних вмінь та навичок, втрату комунікабельності, проблему ідентичності та академічної доброчесності та втрату інтересу до навчання через стрес.

Виявили фактори формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку. основними чинниками, які впливають на формування самооцінки дітей молодшого шкільного віку, є оцінюючий вплив вчителя, батьків та їх ставлення до навчальної діяльності. Навчальна діяльність є одним з найважливіших факторів, який впливає на формування самооцінки молодшого школяра, тому вчитель початкових класів повинен знати психологічні особливості молодших школярів та враховувати індивідуальні особливості самооцінки в навчальному процесі.

Охарактеризували вибірку та організацію дослідження формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання. Дослідження проводилось протягом вересня – листопада 2023 року. Вибірку емпіричного дослідження склали 60 дітей молодшого шкільного віку, від 8 до 10 років.

Провели емпіричне дослідження психологічних чинників формування самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання та виявили, що діти молодшого шкільного віку в умовах дистанційного навчання мають

середній рівень самооцінки та значна частина школярів має низьку самооцінку. Даний результат не є нормою та є підставою для проведення програми психоедукації щодо підвищення самооцінки у дітей молодшого шкільного віку.

У молодших школярів в умовах дистанційного навчання переважає екстравертивність, низький нейротизм та частина досліджуваних схильні до брехливості, виставленні себе в гіршому світлі.

Діти мають сприятливий клімат в аспекті взаємовідносин, проте, діагностовано відсутність співробітництва. В аспекті дистанційного навчання відсутність співробітництва є надзвичайно негативною складовою навчального процесу, так як це порушує весь ланцюг отримання знань. Коли дитина не хоче співпрацювати з вчителем та з однокласниками, то вчителю її дуже важко мотивувати через екран гаджету.

В результаті проведення кореляційного зв'язку, ми виявили, що низька самооцінка має слабкий взаємозв'язок екстравертивністю та відсутністю співробітництва, натомість, має стійкий зв'язок з нейротизмом.

Нейротизм - це фундаментальна риса особистості у психології, що характеризується тривожністю, страхом, швидкою зміною настрою, фрустрацією та відчуттям самотності. Вважається, що невротичні люди гірше справляються зі стресом, схильні перебільшувати негативну сторону тієї чи іншої ситуації. Частіше за все такі особистості сором'язливі і мають проблеми із втриманням гніву. Тож, ми можемо говорити про те, що низький рівень самооцінки має взаємозв'язок з нейротизмом та може бути його причиною.

Розроблено програму психоедукації із формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання. В ході емпіричного дослідження були виявлені психологічні чинники низької самооцінки молодших школярів. У зв'язку з цим виникла потреба розробки програми психоедукації, яка буде спрямована на формування адекватної самооцінки молодших школярів в умовах дистанційного навчання. Дитина молодшого віку потребує невід'ємної допомоги з боку педагогічного складу та

батьків, з метою формування у неї позитивного самоствалення та адекватної самооцінки. Любов та адекватна похвала допоможуть розвитку психічно здорової та життєрадісної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алова А. В. Вирішення шкільних конфліктів. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. Київ, 2013. № 9. С. 18–27.
2. Бабаян Ю. О. Взаємозв'язок тривожності та навчальної успішності молодших школярів / Ю. О. Бабаян, О. О. Коновалюк. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. Київ, 2014. № 2. С. 18–21.
3. Басюк Н. А. Партнерська взаємодія вчителя Нової української школи з батьками молодших школярів. *Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі* : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.О. Максимової, М. А. Федорової. ФОП Левковець. Житомир, 2019. № 5. С. 7-10.
4. Безверхий О. С. Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Вікова і педагогічна психологія» / О.С. Безверхий. Вінниця, 2020. 20 с.
5. Бех І. Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2008. № 12. С. 5–18.
6. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Видавничий будинок «Еллада». Суми, 2012. 15 с.
7. Бондаренко Т. В. Формування і розвиток особистості: соціальний аспект. *Формування ринкових відносин в Україні*. Київ, 2016. № 8. С. 172-175.
8. Булавенко С. Співпраця батьків та школи для формування соціальної активності учнів. *Молодь і ринок*. Харків, 2019. №10. С. 134-139.

9. Варій М. С. Загальна психологія : підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей. Міністерство освіти і науки України, Львівський державний університет внутрішніх справ. 2-е вид., випр. і доп... Центр учбової літератури. Львів, 2017. 367 с.

10. Ващенко І., Ананова І. Особистість і життєві ситуації у концептуальному просторі психологічної науки. *Проблеми сучасної психології*, Київ. 2019. № 46. С. 59–87.

11. Вітенко І. С. Основи психології. Основи педагогіки: навч.-метод. посібник / І. С. Вітенко, А. С. Борисюк, Т. І. Вітенко. 2-ге вид. Чернівці, 2015. 200 с.

12. Врємя В. А. Педагогічні умови забезпечення позитивної динаміки навчальних досягнень молодших школярів із заниженою самооцінкою : Кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня магістр спеціальності: 013 Початкова освіта. Освітньої програми: Початкова освіта. Інклюзивна освіта / Кер.: к. пед. н., в.о. доц. Сич Ю. І. Ізмаїл, 2023. 88 с.

13. Галян І. М. Ціннісні орієнтації як детермінанти розвитку моральної активності та морального самоудосконалення особистості. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: монографія / за ред. проф. М. В. Савчина, доц. І. М. Галяна. Дрогобич, 2019. С. 209–215.

14. Головська І. Уміння досліджувати стан моральної вихованості школярів як важлива складова професійної компетентності вчителя початкової школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Київ, 2011. № 4(2). С. 144-150.

15. Гуцол С. Ю. Методологія наукових досліджень: комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки аспірантів за спеціальністю «Психологія» / Укл. : С. Ю. Гуцол. Київ : КПШ ім. Ігоря Сікорського. 2016. 26 с.

16. Державний стандарт початкової освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21.01.2018 № 87. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303.pdf>.

17. Дистанційне та змішане навчання в школі. Путівник / Упоряд. Воротникова І. П. Ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2020. 48 с.
18. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М.Л. Смульсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак та ін.; за ред. М. Л. Смульсон. Кіровоград. 2012. 240 с.
19. Драган А. О. Розвиток міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. Київ, 2015. № 1. С. 117–120.
20. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс: навч. посіб. для студентів; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Факультет корекц. та соц. педагогіки і психології, каф. психології освіти. Кам'янець-Подільський, 2015. 431 с.
21. Дячук П. В. Дидактичні умови забезпечення процесу формування самооцінки молодшого школяра. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. праць Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича / редкол.: І. С. Руснак (наук. ред.) та ін.. Чернівці, 2014. Вип. 713. С. 55–61.
22. Дячук П. В. Особливості організації навчальної діяльності молодшого школяра в контексті становлення самооцінки. *Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., м. Умань, 22–23 трав. 2014 р. Умань, 2014. С. 32–34.
23. Дячук П. В. Формування самооцінки молодших школярів у навчальній діяльності: монографія. Умань, 2016. 210 с.
24. Єлейко М. С. Емоційно-ціннісний підхід до дослідження соціального самопочуття. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. Київ, 2016. № 3. С. 138-162.
25. Жигалкіна-Лебедева Н. В. Основні детермінанти психологічного здоров'я особистості. Київ, 2016. № 17. С. 144–149.

26. Заміщак М. І. Психологічні особливості моральної самооцінки молодших школярів. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук, праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2011. Т. 13. Ч. 4. С. 154–159.

27. Ілляш С. Д. Самооцінка в молодшому шкільному віці та фактори, які її детермінують. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук, праць. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. Т. 12. Ч. 2. С. 108–115.

28. Калюжна Є. М., Шевергіна М. В. Вплив самооцінки на успішність у молодшому шкільному віці. *Молодий вчений*. Київ, 2016. № 32. С. 559–563.

29. Камінська О. В. Детермінанти виникнення низької самооцінки в молодшому шкільному віці. *Теорія і практика сучасної психології*. Київ, 2020. №1. С. 34–38.

30. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ, 2017. 156 с.

31. Кіцун Г. Роль самооцінки учнів у навчанні та стосунках з однолітками. *Психолог. Шкільний світ*. Київ, 2019. №34. С. 13–14.

32. Ковалишин І. В. Самооцінка дітей молодшого шкільного віку (порівняльна характеристика). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2017. № 59. С. 47–51.

33. Кокун О. М. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2016. 184 с.

34. Конджарян К.В. Формування самооцінки молодших школярів як умова їх навчальної діяльності / К.В. Конджарян; наук. кер. Л.Б. Волошко. *Фізична реабілітація та здоров'язберезувальні технології: реалії і перспективи* : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Полтава, 2019. С.114-118.

35. Колобич О. П. Загальна психологія: навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.

36. Коломієць Л. І., Шульга Г. Б. Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Спецпрактикум з психодіагностики і психологічного консультування» для студентів галузі знань. Соціальна робота, спеціальності Соціальна робота. Вінниця, 2019. 33 с.
37. Коломієць Л. І., Шульга Г. Б. Психодіагностика в схемах і таблицях: навчальний посібник. Вінниця, 2015. № 14. С.13-27.
38. Коновальчук І. М. Труднощі в навчальній діяльності молодших школярів як чинник їх конфліктів з батькам. Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць. за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. Житомир, 2015. 226 с.
39. Корольчук М. С. Методологічні та теоретичні проблеми психології : навч. посібник / М. С. Корольчук, Ю. Л. Трофімов, В. І. Осьодло та ін.: Ніка-Центр. Київ, 2018. 336 с.
40. Кузнєцов М. А. Харківський осінній марафон психотехнологій: матеріали наук.- практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків, 2018. 304 с.
41. Курова А. В. Крюкова М. А. Загальна психологія: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА». Вступ до спеціальності). Одеса, 2019. 50 с.
42. Курова А. В. Психологія особистості: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»). Одеса, 2019. 40 с.
43. Лазаренко Н. І., Колеснік К. А. Впровадження технології групової діяльності в контексті ігрового підходу організації освітнього процесу дітей дошкільного віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. Київ, 2021. № 65. С. 24-28.
44. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Методичне видання психологу для роботи. Діагностичні методики. Київ, 2011. 615 с.

45. Лотоцька А. О., Пасічник О. М. Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації. Київ, 2020. 71 с.
46. Методичні рекомендації щодо підготовки та захисту кваліфікаційної магістерської роботи здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальність 053 "Психологія", освітня програма "Психологія" / А. М. Османова. Київ, 2018. 65 с.
47. Морозов С. М. Психометричний контроль та конструювання психодіагностичних тестів: навч. посібник. РВЦ. «Київський ун-т». Київ, 2017. 95 с.
48. Москаленко Л. С. Психологічні умови становлення соціального статусу молодшого школяра: дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук. 19.00.07. Київ, 2016. 112 с.
49. Москалець В. М. Психологія особистості: навч. посібн. «Центр учбової літератури». Київ, 2015. 416 с.
50. Носуль А. Ю. Психологічна характеристика групової взаємодії молодших школярів в умовах онлайн навчання; наук. керівник – к. пед. наук, доцент Лариса Олександрівна Гапоненко. Кривий Ріг, 2023. 45 с.
51. Орбан–Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ, 2015. 448 с.
52. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл.. Кондор. Київ, 2011. 468 с.
53. Павелків Р. В. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: монографія. Волинські обереги. Рівне, 2014. 368 с.
54. Пасічніченко А. Сім'я як чинник формування самооцінки дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкілля* : зб. наук. праць / за ред. М. Чепіль. ДДПУ імені Івана Франка. Дрогобич, 2012. С. 75–81.

55. Пінчук О. П., Богачков Ю. М., Биков В. Ю., Манако А. Ф., Олійник В. В., Буров О. Ю., Коневщинська О. Е., Іванюк І. В., Рождественська Д. Б., Барладим В. М., Корнієць О. М., Мушка І. В. Організація та функціонування мережі ресурсних центрів дистанційної освіти загальноосвітніх навчальних закладів: монографія. Київ, 2014. 184 с.

56. Подкопаєва Ю. В. Соціально-психологічні умови формування уявлень про духовний ідеал у дітей молодшого шкільного віку : монографія / Юлія Валеріївна Подкопаєва. Кам'янець-Подільський, 2017. 248 с.

57. Предик А. В. Методика організації формувального оцінювання молодших школярів в умовах дистанційного навчання. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції: «*Стратегії модернізації педагогічної освіти в Україні та країнах Європейського Союзу*», м. Чернівці, 20-21 жовтня 2022 року / за наук. ред. д. пед. наук С. З. Романюк. Чернівці, 2022. 157 с.

58. Рідкоус О. В. Самооцінка та її вплив на успішність у навчанні молодшого школяра. *Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика* : матеріали II Всеукраїнської наук.-метод. конф., 8-9 лист. 2015 р. / ред. кол.: А. М. Зубко, Є. П. Голобородько, В. В. Кузьменко [та ін.]; [за ред.: В. В. 101 Кузьменка, Н. В. Слюсаренко, І. В. Воскової]. Херсон, 2015. С. 175–181.

59. Савченко О. Я. Формування у молодших школярів умінь самоконтролю і самооцінки : в процесі навчання. *Початкова школа*. Київ, 2015. № 4. С. 1-4.

60. Саніна, А. О. Шляхи активізації пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах дистанційного навчання: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»; наук. керівник, доц. А. В. Горлова ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т, Педагогічний ф-т, Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти. Херсон, 2021. 42 с.

61. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навчальний посібник. Центр учбової літератури. Київ. 2016. 280 с.
62. Суханов В. Ю. Базові категорії і систематизація психологічного знання. *Перспективи розвитку сучасної науки*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7-8 травня 2015 року). Ч. II. «Гельветика». Херсон, 2015. С. 31-33.
63. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. В Д «Слово». Київ, 2014. 608 с.
64. Халік О. О. Практика в педагогічному ВНЗ: завдання з психології. Навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2015. 169 с.
65. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. Як допомогти собі та іншим: курс лекцій. Наук. Думка. Київ, 2016. 190 с.
66. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модульно-рейтинговий курс: навч. посібник. «Професіонал», Київ. 2015. 656 с.
67. Чайкіна С. В. Особливості формування самооцінки молодших школярів. Теоретичні і прикладні проблеми психології. Київ. 2013. №2. С. 223–230.
68. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Херсон, 2017. 640 с.
69. Шищенко В. О. Самооцінка як педагогічна умова формування позитивної мотивації до навчання у дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельницька гуманіт.-пед. акад. Хмельницький, 2012. № 11. С. 347 –350.
70. Яцишина А. М. Психологічні умови корекції емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного віку: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психолог. наук. 19.00.07 педагогічна та вікова психологія. Одеса 2021. 25 с.

71. Malik, B., & Becker, S. Friendship quality and psychosocial outcomes among elementary and middle school students. *Social Development*, 2017. No. 26(2). 201-205.
72. Oseredchuk Olga, Drachuk Oleksandra, Demchenko Olena, Voitsekhivska Natalia, Sabadosh Yuliia, Sorochan Maryna. Application of Information Technologies is a Necessary Condition for Qualitative Monitoring of Higher Education and Modernization of Educational Process. *ICSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL.22 No.3, March 2022 501-509.
73. Sandstrom, M. J., & Herlan, M. L. When popularity is not enough: The role of friendships in children's school adjustment. *Child Development*, 2017. No. 88(4), 1396-1414.
74. Shevchenko L., Pylypenko Y., Demchenko O., Hnatiuk N., Diachuk A. Organisation of the Educational Process Through the Technology of Blended Learning. *New Educational Review* [this link is disabled](#), 2022, No. 68, p. 199–208.
75. Sijtsema, J. J., & Rambaran, J. A. The interplay between friendship and popularity in adolescence: A longitudinal study of selection and influence processes. *Journal of Research on Adolescence*, 2017. No.27(3), 687-700.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Сходишки» (молодші школярі)

